

עתירה לבג"ץ

בעניין חובת השמירה על הרה"בית כמקום קדוש ליהודים

כ"ח באייר ה'תשכ"ז

אלף שמונה מאות תשעים ושבע שנים לחורבן בית שני

הקדמה

ביום כ"ח באייר תשכ"ז – יום רביעי בשבת – עמדו רגליהם של חיילי ישראל על הר הבית. למחרת, איפשר צה"ל לקבוצה של ותיקי אצ"ל ולח"י, בראשותו של השר מנחם בגין, לגשת אל הכותל המערבי דרך שער האריות. עמנואל הנגבי, איש לח"י, "הזעיק" את שבתי ויעל בן-דב והודיע להם שיבואו מיד כי יש מקום במכוניתו. בשעת הסיוור, עוד נשמעו פה ושם יריות בעיר העתיקה ובסביבותיה, גופות חללים של הלגיון הירדני עוד טרם פונו משולי הדרכים, וחיילינו שמרו על ריכוז של שבויים כפותי ידיים. המשתתפים החנו את כלי רכבם ליד שער האריות, ונכנסו אל הר הבית דרך שער השבטים אשר בצפון של ההר. המשך העניין מסופר במכתבו של שב"ד אל ד"ר זרח ורהפטיג, שר הדתות, מכתב שנכתב מיד למחרת היום – ביום שישי, ראש חודש סיוון – עוד בטרם הסתיימה מלחמת ששת הימים. הנה זהו המכתב:

ב"ה, א' בסיוון תשכ"ז

לכבוד שר הדתות
ד"ר זרח ורהפטיג,
משרד הדתות,
ירושלים

אדוני השר,

אתמול ביקרתי, בקבוצת ותיקי לח"י ואצ"ל, בהר הבית וליד הכותל המערבי, שזכינו לראות בשחרורם. מטבע מצבנו עדיין אי אפשר היה שיעקר ביקורנו יהא מכוון להר הבית עצמו, אלא המטרה היתה בכותל המערבי.

בדרך לשם, וכן בדרך חזרה, עשינו את הרהבית קפנדריה,¹ ואף דרכנו במקומות אשר על-פי דין לא היינו רשאים לגשת אליהם אלא לשם עצם בניית המקדש. סבורני כי על אף העבירה החמורה שבדבר הרי במסיבות המקרה הייתי פוגם בי פגימה חמורה אף יותר לו דיכאתי לאלתר את התרוממות-הרוח שבשחרור, לו הקדשתי את חיי, והייתי נמנע מלעבור במקומות האסורים.

אולם, אין ספק כי אין המצב יכול להימשך כך לאורך-ימים. או שניגש אמנם במהרה לבניית המקדש, או – אם לפי-שעה אין אנו מוכנים לכך – הרי על-כל-פנים לא ייתכן שהרהבית ייהפך סתם לאתרת-יירים, וכן לא ייתכן שיוסיף להיות הקדש מושלמי. נראה לי אפוא כי במצב זה הפתרון האפשרי היחיד הוא שבינתיים יגודר הרהבית ותיאסר הגישה אליו בכלל, ליהודים ולנכרים, לתושבים ולתיירים כאחד – לבד מאשר לצורכי ביטחון ולצורכי כבוד המקום וניקיונו.²

פתרון זה הוא כמובן גם הפתרון הרצוי ביותר לטוענים מטעם האשלים, אשר גם לדידם אסורה הגישה החופשית למקום ואשר נדמה לי כי הנהגתנו אינה מוכנה עדיין לעמוד ולהכריז על בטלות טענתם בגלוי. אולם, צריך להיות ברור על-כל-פנים כי סגירת המקום אינה נעשית דווקא לסיפוק הטוענים הללו, כי אם קודם-כול ובעיקר לצורכנו שלנו – כדי למנוע את הוצאת המקום לחולין, ומפני שרק כך יוכל להישמר אצלנו המתח, שנוכה

1 שב"ד מכוון כאן אל ההלכה האוסרת לעשות את הר הבית קפנדריא, היינו לעבור בו כדי לקצר את הדרך למקום הנמצא חוצה לו. (הביטוי במקורו הוא לטיני – *via compendiaris* – ומשמעותו היא 'דרך יעילה', שהיא נוחה וקצרה). הלכה זו שנויה במסכת ברכות פרק ט' משנה ה', והרמב"ם מציין זאת כחלק ממצנת-העשה של 'מורא מקדש', ומוסיף כי אין להיכנס אל ההר אלא לדבר מצווה; (ראה ב'משנה תורה' הלכות בית הבחירה פרק ז' הלכות א'-ב'). חלק אחר של אותה הלכה הוא האיסור לבוא אל הר הבית "במקלו ובאפונדתו", וראה על כך להלן בסעיף 25 ג' לעתירה, ובהערה 19 שם.

2 כשלושה חודשים לאחר שחרור העיר וההר – במאמר שנכתב בעקבות הכינוס לתורה-שבעל-פה בענייני 'קדושת ירושלים והמקדש', שהתקיים במוסד הרב קוק בשלהי מנחם-

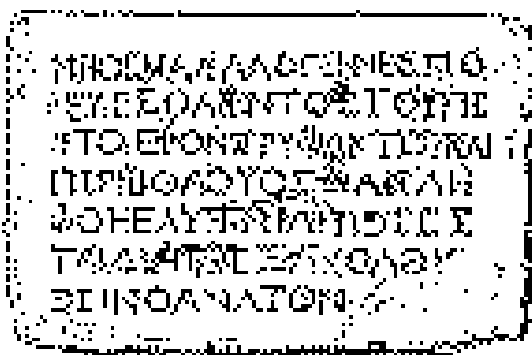
סוף-סוף להתפשר ולהיות מוכנים גם לפרוץ את ההסגר הזה, המוטל עלינו מבפנים, ולבנות במקום את הבניין הראוי לו.
אני מתאר לעצמי כי הדבר יוכל להיעשות על-ידי תליית שלט כגון "הר- הבית – הכניסה אסורה", ואולי גם על-ידי שחזור השלט שהיה קבוע בימי בית שני.³ השלט "מקום קדוש", כדרך השגרה, איננו מספיק.

בכבוד רב,
שבתי בן-דב

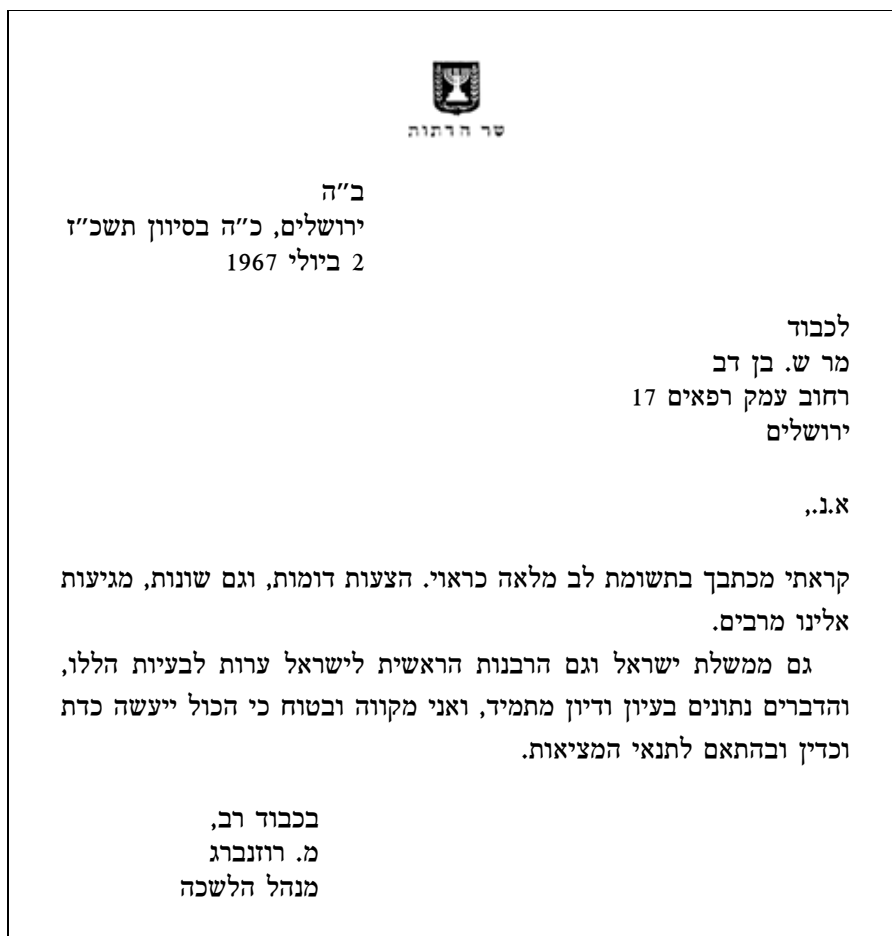
אב – גיבש שב"ד את עמדתו בשאלה מה עלינו לעשות עתה בהר הבית, ואף הרחיבה. תמצית גישתו היא שחייבים אנו לקדם עליות-של-מצווה אל ההר, ולשלול ביקורים של חולין. את דבריו הביע, תוך ביקורת על הרבנים המתכנסים ועל אנשי שלומם – (קרי: שר הדתות, למשל) – שבעצם ניחא להם בהמשך שליטת ההקדש המושלמי בהר, ובלבד שיפטרו הם מחובת ההוראה-והמעשה הראויים בהר הבית. ראה: 'דינו של הר הבית – מן הזמן הזה אל הבא', כרך זה, עמ' 197.

3 בגדר ה'סורג' שהקיפה את העזרה שולבו לוחות אבן ובהם נחקק (ביוונית) איסור הכניסה לנכרים, באזהרת גזר-דין מוות, בזו הלשון:
איש נכרי לא ייכנס לפנים מן המחיצה המקיפה את המקדש ולחצר המוקפת. מי שייתפס יתחייב בנפשו, ודינו למיתה.

טבלת האבן החקוקה –
הנראית כאן בתמונה –
נמצאה בשנת 1870 על-
ידי הארכיאולוג הצרפתי
קלרמון-גאנו בצפון הר
הבית, והועברה למוזאון
באיסטנבול. שבר של
טבלה נוספת, שנתגלה
ליד שער האריות בשנת
1936, שמור במוזאון
רוקפלר.

כעבור כחודש ימים, באה תשובתו של מנהל לשכת שר הדתות, בזו הלשון:

המשך השתלשלות הדברים יסופר להלן בגוף עתירתו של שב"ד, אך נקדים ונאמר כבר עתה כי כשבוע לפני שנשלח מכתב התשובה הנ"ל התקבלו בכנסת שני חוקים: החוק אשר מכוחו צורפה ירושלים כולה לתחומה הריבוני של המדינה, וכך 'חוק השמירה על המקומות הקדושים'. לחוקים אלה יתייחס שב"ד בגוף העתירה בסעיפים 9 ו-10. בפועל, חזר שב"ד וביקר בשערי הר הבית ביום שבת, י"ד בתמוז – ושוב, כמה פעמים נוספות – ואת אשר אירע בביקורים אלה הוא יתאר בעתירתו, בסעיף 13 ואילך. אין צריך לומר

שהעלבון הצורב אשר חש שב"ד ממראה עיניו וממשמע אוזניו בשערי ההר – עלבון שהוא פרי מעשיה, ובעיקר מחדליה, של ממשלת ישראל – הוא אשר הביאו להגשת העתירה לבג"ץ.

ובטרם נפרוש את גוף העתירה, נקדים ונציב כאן את לוח הזמנים של ההתפתחויות המשפטיות והעובדתיות, בצירוף עיקרי דברים הקשורים לעתירה זו:

העתירה הוגשה בערב 'שבת נחמו', י"ב במנחם-אב תשכ"ז (18.8.1967), כחודשיים וחצי לאחר יום השחרור, ולאחר סדרה של פניות בכתב אל שר הדתות, ד"ר זרח ורהפטיג, אשר נגדו היא כוונה. את שב"ד ייצגו עורכי הדין – האב ובנו – דניאל ומנחם ינובסקי. עיקרה של העתירה הוא פְּדרישה כי ישונו סדרי הכניסה אל הר הבית על-ידי כך שהפיקוח בשערים יופקד בידי אנשים שעניינם הוא בשמירה על ההר כמקום קדוש לבני דת ישראל, וכי העולים אל ההר לא יידרשו לשלם ולהציג כרטיסי כניסה. ביום י"ד באב העביר השופט זוסמן את העתירה לדין ראשון בפני שלושה שופטים (משה זילברג, צבי ברנזון, יצחק קיסטר), והרכב זה הורה ביום ז' באלול לשר הדתות, בצו-על-תנאי, להתייצב וליתן טעם מדוע לא יפעל בהר-הבית בהתאם לנדרש בעתירה. עוד קודם למתן הצו זימנו השופטים זילברג וקיסטר את עוה"ד ינובסקי ללשכתם ודרשו ממנו "לעדן" את נוסח העתירה ולהוציא "ביטויים מעליבים" (ראה בהערה 11 להלן). דרישות אלה – וגם עובדות שנשתנו⁴ – הביאו לניסוחה של העתירה מחדש.

4 השינוי העיקרי אשר התרחש בעוד העתירה תלויה ועומדת, היה בפתיחתו של שער המוגרבים לכניסה חופשית, לקראת הדיון הצפוי בבג"ץ, כמתואר בסעיפים 24-25 לעתירה. היתה זו החלטתו האישית של שר הביטחון, משה דיין, אשר חשש פן תתקבל העתירה, כי עמדת המדינה (= להותיר בידי הו'אקף המושלמי את הפיקוח על כל הנעִשֶׂה בהר הבית) לא תוכל לעמוד במבחנם של השופטים. כך דיווח העיתון 'הצִפָּה' ביום ג' באלול תשכ"ז (ארבעה ימים קודם לדיון הראשון), וכך הבין גם שב"ד בעצמו – כפי שכתב בכתב הנאום שהכין לקראת הדיון; (ראה זאת פְּמדור 'בשולי העתירה', להלן עמ' 184, בפסקה הפותחת במילה: "בשעה". גם תצלום הידיעה הנ"ל בעיתון 'הצִפָּה' יובא באותו מדור, להלן בעמ' 194).

כמו כן, עוד קודם מתן הצו-על-תנאי, הוסרו המודעות שנתלו על-ידי המחלקה המושלמית של משרד הדתות בשערי הר-הבית – מודעות המתוארות להלן בהערה 10 – ואף דבר זה הביא לשינויים בנוסח העתירה.

לאחר מתן הצו שבו השופטים ודרשו שינויי-נוסח נוספים (ראה הערה 7 להלן), ואחר-כך הועברה העתירה לדיון בפני חמישה שופטים: הנשיא שמעון אגרנט, שלושת השופטים דלעיל והשופט חיים כהן. הדיון בפניהם התקיים ביום ח' בשבט תשכ"ח, והצו-על-תנאי בוטל לבסוף, בפסק הדין שניתן ביום כ"ז באדר תשכ"ח.

★

להלן יובא הנוסח הסופי של העתירה ונספחיה, ובהערות הנלוות נצטט גם מנוסחי העתירה הקודמים. (חלק מן ההסברים שבהערות קיבלתי מעוה"ד מנחם ינובסקי, ותודתי לו על כך). לאחר העתירה יובא הצו-על-תנאי, אחר-כך הודעותיו של פרקליט המדינה בשם שר-הדתות, ופסק הדין שיצא מלפני חמשת השופטים. במדור 'בשולי העתירה' יובא מכתב של שב"ד לשופטים, אחר-כך דברי-רקע לנוסחי העתירה הראשונים, חלק מרשימת הטיעונים שערך שב"ד לקראת הדיון, וכתב הנאום-שלא-ננאם, אשר שב"ד הכין והתכוון לשאתו בסיכומו של הדיון. לבסוף יובאו גם גזירי עיתונים אשר ניתן לחוש דרכם, במגע חי, את אוירת הימים.

★

עוד נזכיר באגב שהיתה זו עתירה ראשונה לבג"ץ בסוגיית הר-הבית. אחריה באו עתירות רבות במהלך השנים – בדרישה שתותר תפילתם של יהודים בהר, ובעניינים אחרים – אך בית המשפט מצא תמיד טעדות שאינן להעניק סעד למתדפקים על שערו.

בדיעבד ניתן לקבוע שבפתיחת שער המוגרבים לכניסה חופשית היה מפנה חשוב, שהושג בעקבות הגשתה של עתירה זו. מאז ואילך נאלץ הו'אקף המושלמי לוותר על 'נתח שליטה' ועל גביית תשלום מן הנכנסים לשטחו הפתוח של ההר; במבנה-קופות ליד מסגד אל-אקצה נמכרים כרטיסים רק למבקשים להיכנס אל המסגד ולתוך כיפת הסלע.

ה ע ת י ר ה

כ"ח באייר תשכ"ז

עד שעות הצהריים התנופף דגל ישראל על ראש כיפת הסלע, (שים לב להגדלה בפינה הימנית העליונה של התמונה).

ראה פרטים על תמונה זו להלן בעמ' 183, הערה 43.

בבית המשפט העליון היושב לדין
כבית משפט גבוה לצדק בירושלים

בג"ץ 223/67

שכתי בן-דב, עו"ד, על-ידי בא כוחו
דניאל ינובסקי ו/או מנחם ינובסקי, עורכי דין
אשר כתובתם למסירת מסמכים:
רחוב שמאי 16 ירושלים.

העותר

נגד

שר הדתות, משרד הדתות,
ירושלים

המשיב

עתירה לצו-על-תנאי נגד שר הדתות

שיתייצב וייתן טעם מדוע –

- (א) לא יבטיח שהפיקוח על הכניסה להר-הבית יהיה בידי אנשים שעניינם בשמירה עליו כמקום קדוש לבני דת ישראל.
- (ב) לא ינקוט את הצעדים הדרושים לשחרור הכניסה להר-הבית מן התלות בהצגת כרטיס או בתשלום כלשהו.⁵

5 בראש הנוסח הראשון של העתירה באו שני סעיפי דרישה נוספים: בסעיף האחד נדרש שר הדתות ליתן טעם "מדוע לא ינקוט את הצעדים הדרושים לשמירת הר-הבית כמקום קדוש לבני דת ישראל". דרישה זו הושמטה והוחלט להתמקד בנושא הפיקוח על הכניסה בשל מעשיותו, כדי להגדיל את סיכויי הצלחת העתירה. עם זאת, בסעיפים 19-20, קובל שב"ד על היותו נפגע בשל חוסר המעשה: שבהר-הבית לא נעשה מאומה ביחס לשמירתו החיובית כמקום הקדוש לבני דת ישראל. בסעיף השני שהושמט נתבע שר הדתות לתת טעם "מדוע לא יסיר את המודעות שנתלו מטעם משרדו בשערי הכניסה להר-הבית והמציגות את הר-הבית כאילו היה רק שטח של מסגד הקדוש למושלמים". סעיף זה נמחק לאחר שהמודעות הללו הוסרו מן השערים עוד קודם למתן הצו-על-תנאי. (ראה עוד בהערה 10 להלן).

ואלו נימוקי העתירה :

1. העותר הוא שבתי בן-דב, עו"ד, אשר מענו למסירת מסמכים הוא ברחוב עמק רפאים 17, ירושלים, ושייך הוא לנשוא העתירה על ידי היותו אזרח מדינת ישראל ובן דת ישראל.

2. הרה-הבית – שני מובנים לו:

(א) מובן רחב, המציין את ההר הידוע גם בשם הר המוריה, המצוי בצדה המזרחי של ירושלים, מצפון לעופל, ושעובר בו הצד הדרומי-מזרחי של החומה המקיפה כיום את חלק העיר הידוע כירושלים העתיקה;

(ב) מובן מצומצם, המציין [את] אותו חלק של הרה-הבית במובן הראשון, אשר שימש כחצר הבניין הידוע בדברי ימי ישראל כבית-המקדש, ושנבנה תחילה על ידי המלך שלמה ואחר כך שוב על ידי עולי בבל והמלך הורדוס. (ראה 'אנציקלופדיה עברית' [בערך: בית המקדש], כרך ח', עמ' 555, 561, 568-570, 588, 590; 'אנציקלופדיה תלמודית' [בערך: הר הבית], כרך י', עמוד תקע"ו; פרק ה' מהלכות בית הבחירה ב'משנה תורה' להרמב"ם, הלכה א'; ד"ר זאב וילנאי, 'ירושלים העתיקה', מהדורה שנייה, עמ' 53).

בעתירה זו, "הרה-הבית" – פירושו הוא לפי המובן השני.

3. הרה-הבית, לפי המובן השני הנ"ל, הוא המקום המצוי לפני מחומת העיר העתיקה בתחום הכלול בין החומה המזרחית, במזרח, החומה הדרומית, בדרום, הקו הנמשך מן החומה הדרומית, דרך "הכותל המערבי", עד תחום "מצודת אנטוניה" ב"ויה דולורוזה", במערב, והקו הנמשך מכאן במקביל ל"ויה דולורוזה", עד החומה המזרחית, בצפון. ('אנציקלופדיה עברית', כרך ח', עמ' 568-570; ד"ר זאב וילנאי, 'ירושלים העתיקה', מהדורה שנייה, עמ' 15, 23, 53, 97, 110-111). מפה מצורפת בזה, מסומנת כנספח א'. [ראה במדור 'נספחי העתירה', עמ' 143].

4. הרה-הבית נקנה על ידי דוד מלך ישראל מאַרְוֹנָה (או ארנן) היבوسی, על-פי דבר ה' ביד גד הנביא, והוקדש על-ידי להיות מקום בית ה' ומקום מזבח לעולה לישראל. (שמואל ב' פרק כ"ד פסוקים י"ח-כ"ה; דברי הימים א'

פרק כ"א פסוקים י"ח-כ"ו ופרק כ"ב פסוק א'; פרק ב' מהלכות בית הבחירה להרמב"ם, הלכה א').

5. בהתאם להקדשה האמורה בסעיף 4 בנה המלך שלמה בהר הבית את בית המקדש הראשון (דברי הימים ב' פרק ג' פסוק א'), ומשחרב בית המקדש הזה בידי הכובש הבבלי, חזרו עולי בבל בראשות ישוע בן יצדק הכהן וזרובבל בן שאלתיאל בן יהויכין מלך יהודה, ואחר כך בראשות עזרא הסופר, והחזיקו בהר הבית בבעלות משותפת של כל ישראל, בכפוף להקדש שחזרו וקיימו בו, לשם בניין בית המקדש מחדש. (עזרא פרק ג' פסוקים ב'-ג'; משנה 'נדרים' פרק ה' משנה ה' ו'בבלי' 'ביצה' דף ל"ט עמודים א' ו-ב'; פרק ו' מהלכות בית הבחירה להרמב"ם, הלכות י"ד-ט"ו).⁶ בהתאם לכך גם נבנה בהר הבית בית המקדש השני, כאמור לעיל.

6. משהוקדש הר הבית להיות מקום בית ה' ומקום מזבח לעולה לישראל – שוב אין משנים מקום זה לעולם.⁷ (פרק א' מהלכות בית הבחירה להרמב"ם הלכות א' ו-ג', ופרק ב' שם הלכה א', ופרק א' מהלכות מלכים הלכות א'-ב').

7. בהתאם לאמור בסעיף 6 לעיל, ההקדש שהוקדש בהר הבית עומד תמיד בעינו ללא הפסק, "שקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא" (פרק ו' מהלכות בית הבחירה להרמב"ם הלכות י"ד-ט"ו), ו"אף על פי

6 • במשנה ב'נדרים' ובגמרא ב'ביצה' נידון דינם של אנשים המודרים הנאה זה מזה, שבכל זאת מותרים הם ליהנות מדברים המשותפים לכל ישראל – "דברים של עולי בבל" – כגון: "הר הבית (והלשכות) והעזרות והבור שבאמצע הדרך". ראה עוד להלן במדור 'בשולי העתירה', הוספה שלישית, במובאה מעבודתו המשפטית של שב"ד, מתוך הכרך: 'דיני הקניין במוחזק', עמודים 173-175.

• ברמב"ם, בהלכות בית הבחירה, מבואר שקדושת ירושלים והעזרה נקבעה לעולם "בקדושה ראשונה שקידשה שלמה, שהוא קידש העזרה וירושלים לשעתה וקידשן לעתיד לבוא. לפיכך, מקריבין הקרבנות כולן אף-על-פי שאין שם בית מצוי, ואוכלין שם קודשי קודשים בכל העזרה אף-על-פי שהיא חרבה ואינה מוקפת במחיצה... שקדושה ראשונה קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבוא."

7 בנוסחים הקודמים של העתירה נכתב: "... ומצנת-עשה היא לישראל לדורי דורות, משיניח להם ה' מאויביהם, לבנות את בית ה', מזבח לעולה לישראל, במקומו"; מראי המקורות שבסעיף הזה מתייחסים גם לתוכן שנשמט. כאמור, שונה נוסח העתירה

שהמקדש היום חָרַב בעוונותינו, חייב אדם במוֹרָאוּ כמו שהיה נוהג בו בכניינו... שנאמר [בניקרא כ"ו ב']: 'את שְׁבֵתֵי תְשַׁמְרוּ וּמִקְדְּשֵׁי תִיָּאֲרוּ' – מה שמירת שבת לְעוֹלָם, אף מורא מקדש לעולם, שאף על פי שחָרַב – בקדושתו עומד'; (פרק ז' מהלכות בית הבחירה, הלכה ז').

8. הקדושה המתקיימת בהר־הבית על פי תורת ישראל אינה מתמַצֵּית ואין לשערה כלל רק על פי מושג הקדושה הרגיל ובסתם. "עשר קדושות הן בארץ ישראל, וזו למעלה מזו", ושמונה מדרגות הקדושה העלינות – כולן הן בהר־הבית וחלקיו השונים, הקדושים והולכים, זה למעלה מזה – מהר־הבית סתם, אשר כל אדם מותר להיכנס לשם, ואפילו טמא מת ועכו"ם, ועד לקודש הקדושים שאין נכנס לשם אלא כוהן גדול ביום הכיפורים בשעת העבודה; (פרק ז' מהלכות בית הבחירה הלכות י"ב-כ"ב).⁸ ובזמן שהישראל מתפלל חייב הוא להחזיר את פניו, אף בתקופת החורבן, לבית קודשי הקדושים שבהר־הבית; ('שולחן ערוך' 'אורח חיים' סימן צ"ד סעיפים א'-ב').

הראשון לאחר שהשופטים דרשו 'לעדן' אותו. כאשר הוסיפו ודרשו מעוה"ד ינובסקי להשמיט גם את ציון מצוות־העשה לשוב ולבנות את הבית וגם את ציון בטלותו של ההקדש המושלמי בהר־הבית – (ראה הערה 22 בסעיף 31 להלן) – סירב שב"ד לעשות זאת, וכתב את המכתב המובא בַּמְדוּר 'בשולי העתירה' כהוספה ראשונה בעמ' 167. בסופו של דבר גבר לחצם של השופטים על עוה"ד וציונים אלה הושמטו. בשיחתי עם עו"ד מנחם ינובסקי, שעזר לאביו דניאל ז"ל, לא הצלחתי לעמוד בדיוק על סיבת הוויתור, ואפשר שהביאה לכך התקווה הממשית לזכות בבג"ץ, לאחר שכבר ניתן הצו־על־תנאי. (יש לזכור שהיתה זו עתירה ראשונה בעניין הר־הבית, וטרם נצבר ניסיון...).

8 בנוסחים הראשונים נכתב עוד:

§ "... אולם, גם בדברים האלה אין הבנת הקדושה של הר־הבית מתמַצֵּית. טיבה המיוחד של קדושה זו מתברר מן העובדה, שבית־המקדש – אשר קדושתו מתמזגת כאמור בקדושת הר־הבית – מרכז ומסמל בתחום הרוחני את האידיאל של רְוּחַת הַחַיִּים הממלכתיים של עם ישראל בשיאם; (פרק א' מהלכות מלכים להרמב"ם, הלכה ב').* חורבן בית־המקדש מגלם ומסמל בדברי ימי ישראל את חורבן המלכות, ובניין המקדש מגלם ומסמל את תקומתה. כך מבית ראשון לשני, וכך שוב מבית שני עד לשורשי תחייתנו המחודשת כיום. יְגוֹן תשעה באב, שנשמר מדי שנה בשנה, זכר לחורבן המקדש, היה לנו מוקד מתמיד לשאיפת הגאולה – ושמחת החנוכה, שנשמרה אף היא מדי שנה בשנה, זכר לשחרור המקדש וטיהורו, היתה לנו מוקד מתמיד לתרבות של מלחמת חירות.

9. ביום כ"ח באייר תשכ"ז שוחרר הר-הבית בידי צבא ישראל, אחר אלף שמונה מאות תשעים ושבע שנים של שלטון נכרי וכיסופי גאולה. למחרת ביקר העותר בהר-הבית ונוכח שאין הוא מוחזק אלא בידי צבא ישראל, בשמו של עם ישראל.⁹
10. ביום י"ט בסיון תשכ"ז נתקבל ככנסת חוק השמירה על המקומות הקדושים, תשכ"ז/1967. חוק זה ממנה [בסעיף 4] את שר הדתות על ביצוע הוראותיו,

נהר-נחלי דם ישראלי נשפכו על משמר קדושתם וכבודם של בית-המקדש והר-הבית, מימי כיבוש פומפיוס [בשנת 63 לפנה"ס] ואילך, ** בכל מלחמות הקנאים, הסיקריקים ובר כוכבא. הכיסופים להחזרת בית-המקדש למקומו בהר-הבית היו נקודת המוקד לרוח ישראל, לכל ספרותו ושירתו, באגדה ובהלכה, בפיוט ובקבלה, בהגות ובתפילה, במשך אלפי שנות הגלות; וכתוצאה מכל צירוף הדברים הזה, ממילא נשארת קדושת בית-המקדש והר-הבית נקודת המוקד להמשך זהותנו גם מכאן ולהבא. מבחינת החיוב ההלכתי יש גם לחזור ולציין כי הבקשה להחזרת העבודה לדביר הבית היא תפילה אשר כל בן דת ישראל חייב בה שלוש פעמים ביום, ולפעמים גם יותר; ('שולחן ערוך' 'אורח-חיים' סימן ק"כ).

* בהלכה זו קובע הרמב"ם שמועד קיומה של מצוות בניין המקדש הריהו רק לאחר שכבר קיימו המצוות של העמדת המלך ומחיית עמלק. כראיה לכך מצביע הרמב"ם על הקדמת המקרא לדבריו של דוד המלך לנתן הנביא – כאשר שטח לפניו את רצונו לבנות את בית המקדש – הקדמה המתארת את המצב הלאומי, לאמור: "וַיְהִי כִּי יָשַׁב הַמֶּלֶךְ בְּבֵיתוֹ וַה' הֵנִיחַ לוֹ מִסְבִּיב מִכָּל אֲיָכָיו"; (שמואל-ב' ז' א').

** על כיבוש פומפיוס ומעשה הטבח הנורא שערך בהר הבית, ראה פחיבור 'הפשרה והפשר ההיסטורי של בית שני' (כרך ד'), עמ' 261, בחלקה השני של הערה 30.

9 בנוסחים הראשונים נכללו כאן שלושה סעיפים נוספים, ושני המכתבים המוזכרים בהם צורפו כנספחים:

§ "ביום א' בסיון תשכ"ז – [עוד בטרם הסתיימה המלחמה] – פנה העותר במכתבים זהים אל שר הדתות [ד"ר זרח ורהפטיג] ואל הרב הראשי לצה"ל [הרב שלמה גורן], שהיו אז הרשויות הממונות על החזקת הר-הבית כמקום קדוש, והפנה את תשומת ליבם כי הדרך הנאותה לשמירת קדושתו של הר-הבית בתנאים הקיימים היא על ידי קביעת שלט: "הר-הבית, הכניסה אסורה", ואיסור הכניסה להר-הבית ליהודים ולנכרים, לתושבים ולתיירים כאחד, לבד מן הנחוץ לצורכי כבוד המקום וניקיונו. העתק של המכתב מצורף בזה, מסומן כנספח ב'.

§ על המכתב האמור בסעיף [הקודם] קיבל העותר מלשכת שר הדתות תשובה מתחמקת, המצורפת בזה, מסומנת כנספח ג'. [שני המכתבים האמורים בסעיפים האלה – פנייתו הראשונה של שב"ד אל שר הדתות (והעתק לרב גורן) יומיים לאחר השחרור, ◀

אשר עיקרן הוא [בסעיף 1 הקובע] כי "המקומות הקדושים יהיו שמורים מפני חילול וכל פגיעה אחרת, ומפני כל דבר העלול לפגוע בחופש הגישה של בני הדתות אל המקומות המקודשים להם, או ברגשותיהם כלפי אותם מקומות".

11. ביום י"ט בסיוון תשכ"ז נתקבל בכנסת גם חוק לתיקון פקודת סדרי השלטון והמשפט (סעיף מס' 11), תשכ"ז/1967, וביום כ' בסיוון תשכ"ז נתפרסם על פי תיקון זה צו סדרי השלטון והמשפט (מס' 1), תשכ"ז/1967, שהחיל את המשפט, השיפוט והמנהל של מדינת ישראל על תחום ירושלים השלמה.

12. לאור הנאמר בסעיפים 10 ו-11 לעיל, ובשים לב לנאמר בסעיפים 7 ו-8 לעיל, נמצא כי מינויו של שר הדתות [לפעול] על פי חוק השמירה על המקומות הקדושים, תשכ"ז/1967, חל גם על הרהבית, כמקום המקודש לבני דת ישראל.

13. ביום שבת, י"ד בתמוז תשכ"ז, יותר משלושה שבועות אחר שחלה ההתפתחות המשפטית המתוארת בסעיפים 10-12, וכן שוב כמה פעמים לאחר מכן, ביקר העותר בעיר העתיקה של ירושלים ומצא כי כל שערי הכניסה להרהבית סגורים בפני הקהל, חוץ משער אחד, סמוך למשרדי הנהלת ההקדשות המושלמיים.¹⁰ בשער זה עמד שומר שאיפשר מעבר רק

והתשובה שהתקבלה מלשכת השר – הובאו בהקדמה לעתירה, לעיל בעמ' 115].
 § בהבדל מתשובתו של משרד הדתות פעל הרב הראשי לצה"ל ברוח הצעתו של העותר. אולם, תקופת פעולתו לא ארכה. כעבור זמן מה נמסרה האחריות הממלכתית להרהבית לשר הדתות לבדו, והחזקת המקום נמסרה להנהלת ההקדשות המושלמיים. השלטים אשר קבע הרב הראשי לצה"ל, ואשר הצביעו על קדושת הרהבית לעם ישראל, נמצאו מושלכים לפח האשפה".

לזכרו המבורך של הרב גורן יש להדגיש כי מיד עם השחרור הוא היה בין הבודדים שהבינו כי חובתנו היא לשוב אל הרהבית ולהשיב לו את מעמדו, כמקום קודשו של עם ישראל. מה חבל שהרב לא עשה למען גאולת ההר יותר משעשה – הן כרב הראשי לצה"ל והן אחר-כך, כרב הראשי לישראל – אך מכל-מקום ראויים לאיזכור כאן מעשיו ואמריו מן הימים הראשונים שלאחר השחרור. ראה אפוא את הפירוט וההרחבה שבעניין זה במדור 'בשולי העתירה', הוספה שנייה, בעמ' 170.

10 בנוסח הראשון נכללה כאן התייחסות גם למוקדעות משרד-הדתות אשר הוסרו, כאמור, עוד קודם שניתן הצו-על-תנאי:

למי שהציג כרטיס שהתקבל על דעתו או למי שנרָאָה לו ראוי לעבור מסיבות מיוחדות.¹¹ הכרטיס היה צריך להיקנות תמורת לירה אחת לאדם, במשרדי הנהלת ההקדשות המושלמיים, ועליו כתובת בערבית, אשר זה לשונה בתרגום עברי: "הנהלת ההקדשות – ירושלים. כרטיס כניסה למקדש הגדול

§ "... ומצא על שערי הכניסה להר הבית מודעה בעברית, בערבית ובאנגלית, אשר זה לשונה בעברית:

מדינת ישראל	
משרד הדתות	
קהל המבקרים בשטח המסגד מתבקש למלא את ההוראות הבאות:	
1	העישון בכל שטח המסגד אסור בהחלט.
2	נשים מתבקשות להקפיד על הופעה צנועה ההולמת את קדושת המקום.
3	אסור להכניס בעלי חיים.
4	אסור לאכול ולשתות בשטח המסגד.
5	קהל המבקרים מתבקש במיוחד לא להכניס תינוקות לשטח המסגד אל-אקצה וכיפת הסלע.
6	הציבור מתבקש להתנהג בצורה ההולמת את קדושת המקום.
יעקב יהושע	
מנהל המחלקה המושלמית	

§ המודעה האמורה בסעיף [הקודם] פוגעת פגיעה עמוקה ברגשותיו של העותר כלפי הר הבית, באשר בהפך מן המשמעות הלאומית והממלכתית של קדושת הר הבית לבני דת ישראל, משתמעת מתוך מודעה זו התעלמות רשמית גמורה, מצד מדינת ישראל, מקדושתו של הר הבית לישראל, והכרה בו כמקום קדוש רק למושלמים, פְּפִינוּי המטעה – והצורב בעלבוננו – של 'שטח המסגד'."

11 "הסיבות המיוחדות" הינן, כמובן, היותו של האיש מושלמי. בנוסח העתירה הראשון תוארה התמונה כך:

"גם השער הזה לא נפתח לרווחה, אלא רק נשאר בו פתח צר, אשר כל רוחבו נתפס על-ידי אדם חבוש 'כופייה' שאיפשר מעבר רק למי שהציג כרטיס שהתקבל על דעתו". נוסח זה שונה לבקשת השופטים להימנע "מביטויים מעליבים".

ובית הנכות האשְלָמי. המחיר לירה אחת". דוגמת הכרטיס מצורפת בזה, מסומנת כנספח ב'. [ראה במדור 'נספחי העתירה', עמ' 144].

14. מן העובדה שבכרטיס האמור בסעיף 13 ננקב המחיר "לירה", מסיק העותר כי הכרטיס נדפס אחר השחרור, כמו-כן שם העותר לב כי המחיר הודפס בכרטיס גם בלשון האנגלית. לאור צירופן של שתי העובדות האלו מוצא העותר משמעות רבה בהיעדרה הגמור של הלשון העברית בכרטיס. כמו כן מוצא הוא משמעות רבה בעובדה כי מתוך שמו של מטבע-המחיר (לירה ישראלית) הושמט חציו, המבהיר כי המדובר הוא אמנם בלירה ישראלית. המשמעות היא: הפגנת התעלמות מכוונת מן השייכות הישראלית למקום שאליו מתייחס הכרטיס.

15. לשאלת העותר השיבו מוכרי הכרטיסים והשומר שבפתח, האמורים בסעיף 13, כי הם פועלים מטעם משרד הדתות וכי למושלמים הכניסה היא חופשית, בלי צורך בכרטיס וללא שום תשלום.

16. ההסדר המתואר בסעיפים 13-15 פוגע פגיעה עמוקה ברגשותיו של העותר כלפי הרה-הבית.

יש בו לא רק התעלמות מקדושת המקום לבני דת ישראל, כי אם הפגנה מעשית מכוונת כי לבני דת ישראל אין כביכול שום זכות למקום, ויכולים הם לגשת אליו רק ברשות הנהלת ההקדשות המושלמיים, אשר רק לה ולבני דתה כביכול הזכות והשייכות לגביו. הפגנה זו מחמירה את פגיעתה המוסרית במידה מקבילה למתח שבינה לבין האמת האובייקטיבית של קדושת הרה-הבית, וההסכמה על מצב זה – כביכול בשמו של עם ישראל בעצמו – מכפילה עוד את הפגיעה.¹²

12 סעיף זה הוא עידון של לשון נוסח העתירה הראשון. "המחזה המביש" המתואר כאן (בפסקה השנייה) היה – לפי עדותו של עוה"ד מנחם ינובסקי – הסיבה הסופית אשר הניעה את שב"ד להגיש את העתירה. הנה כך הוא כתב לכתחילה:
 § "החוצפה התהומית והמצפון הרע המתגלים בהפגנה זו [של שייכות אשְלָמית בלעדית] מחמירים את פגיעתה המוסרית במידה מקבילה למתח שבינם לבין האמת האובייקטיבית של קדושת הרה-הבית, והדלות המתגלה בעמדת משרד הדתות, הסומך על חוצפה זו את ידו, כביכול בשמו של עם ישראל בעצמו, מורידה את עומק העלבון עד לשאול תחתיות.

17. העותר ניסה לעבור בשער להר־הבית, בלי שים לב לדרישתו של השומר לכרטיס. השומר חסם בפני העותר את הדרך, והדבר חזר ונשנה בכל פעם שניסה העותר לעבור, בכמה מביקוריו במקום.¹³
18. החסימה המתוארת בסעיף 17 היתה חסרת כל בסיס משפטי אמתי, ואף עמדה בניגוד להוראה המפורשת של סעיף 1 לחוק השמירה על המקומות הקדושים, תשכ"ז/1967, האוסרת כל פגיעה בחופש הגישה של בני הדתות אל המקומות המקודשים להם. העותר היה רשאי אפוא להדפה בכוח, אך הוא לא ראה לעצמו אפשרות לעשות כן, בשים לב לביזיון שהיה נגרם.¹⁴ נמצא אפוא כי העותר לא רק נפגע ברגשותיו כלפי הר־הבית באופן כללי, אלא הוא נפגע גם פגיעה מהותית ובלתי חוקית בחופש גישתו האישי למקום המקודש לו כבן דת ישראל – והגושפנקה הניתנת לפגיעה זו על ידי חסות המדינה, באמצעותו של משרד הדתות, היא המוסיפה לה את מידת המהותיות והרצינות.
19. העותר נפגע ברגשותיו כבן דת ישראל כלפי הר־הבית לא רק על ידי כל המעשים שנמנו בעתירה זו לעיל, כי אם גם על ידי חוסר המעשה, שבהר-

§ מחזה מביש בנוסף על הנ"ל, התגלה לעיני העותר כשבכל ביקור בשער הפתוח להר־הבית מצא הוא את הנוהג של תורים מבני דת־ישראל, אשר חינוכם בשבעים גליות לא הכינם כנראה להבין במה הדברים אמורים, והנדחקים להיכנס להר־הבית בכרטיסי־ההפליה הקנויים מהנהלת ההקדשות המושלמיים, וזאת אף בשבתות ובכרטיסים הנקנים באותו מעמד, בשבת. רבים מאלה, כששמעו דברי הזדעזעות מפי העותר, התנפלו עליו בהסברים ש'הכול בסדר', ש'הרי זה מקום קדוש למושלמים, ויש להתנהג בהתאם לקדושת המקום'.

§ גם ההתפתחות המתוארת בסעיף [הקודם] איננה רק קוריוז של פתולוגיה לאומית, כי אם מנהג של חילול קדושת הר־הבית, על ידי ביטול מוכּאוּ בפניו. יסודו של המנהג הוא בלכתם של תמימים שולל אחר הגושפנקה הממלכתית הניתנת להפגנה האנטי־ישראלית של הנהלת ההקדשות המושלמיים; ויתר על כן, מתגלה כאן העובדה, שגושפנקה זו אף נושאת אמנם תוצאה חינוכית לחבלה בתודעת הקדושה הישראלית של הר־הבית בעם, וממילא גם לחבלה בתוכן התודעה הישראלית בכלל.

- 13 בנוסח העתירה הראשון נאמר שהניסיון לעבור תוך התעלמות מן השומר נעשה "מתוך מחאה פנימית נגד המצב הזה".
- 14 בנוסח הראשון: "... בשים לב לביזיון שהיה נגרם על־ידי כך למקום, לעותר, ואף לרושם־מעמדה של מדינת ישראל בכלל".

הבית המשוחרר בידי צבא ישראל לא נעשה מאומה על ידי מוסדות המדינה ביחס לשמירתו החיובית של הרה"בית כמקום הקדוש לבני דת ישראל: "שמירת המקדש מצנת עשה, ואף על פי שאין שם פחד מאויבים ולא מלסטים, שאין שמירתו אלא כבוד לו. אינו דומה פלטרין שיש עליו שומרין לפלטרין שאין עליו שומרין... ואם בטלו שמירה עברו בלא תעשה, שנאמר [בבמדבר י"ח ה']: 'ושמרתם את משמרת הקדש'. ולשון שמירה – אזהרה היא; הא למדת ששמירתו מצנת עשה, וביטול שמירתו מצנת לא תעשה"; (פרק ח' מהלכות בית הבחירה להרמב"ם, הלכות א' נ'ג'). על אחת כמה וכמה כשהשמירה אינה רק צורך כבוד, אלא גם צורך מניעת כל מיני הפגיעות המנויות בסעיף 1 לחוק השמירה על המקומות הקדושים, תשכ"ז/1967. שר הדתות ממונה על השמירה מפני פגיעות אלו, ועליו אפוא החובה לדאוג שמעשי השמירה הדרושים יינקטו באופן חיובי, כאמור.

20. בעניין השמירה החיובית על הרה"בית כמקום הקדוש לבני דת ישראל כתב העותר אל שר הדתות.¹⁵ התפתחות הדברים מוכיחה כי לא זו בלבד שהשר לא קיבל את הצעותיו המסוימות של העותר, אלא הוא דחה את העניין מכל וכול.¹⁶

21. (א) בעניין הפגיעות שנפגע העותר כאמור בסעיף 13-18 לעיל, כתב העותר בקשה לשר הדתות במכתב מיום ט"ו בתמוז תשכ"ז, למחרת ביקורו הראשון במקום אחר העברת החזקתו מידי צבא ישראל [לידי הרשויות האזרחיות, ולמעשה לידי ה'אקף המושלמי]. העתק המכתב מצורף בזה, מסומן כנספח ג'. [ראה במדור 'נספחי העתירה', בעמ' 145].

(ב) במשך שבועיים לא קיבל העותר תשובה על מכתב זה, ובמשך אותם השבועיים רק שינה שר הדתות את המצב לרעה. כשחזר העותר וביקר במקום, הריהו מצא כי שר הדתות הציב או נתן את ידו להצבתם של שוטרים המסייעים לשומר מטעם הנהלת ההקדשות המושלמיים לעשות

15 הכוונה היא לפנייתו הראשונה של שב"ד אל שר הדתות, יומיים לאחר השחרור. המכתב הובא בהקדמה לעתירה, לעיל בעמ' 115.

16 בנוסח הראשון נאמר כי השר "נקט דווקא אמצעים הפוכים, לשמירת המקום רק כמקום הקדוש למושלמים"; (הכוונה היא למודעות שתוארו לעיל בהערה 10, והוסרו).

את מלאכת שמירתו הבלתי חוקית. שוטר שנשאל על כך על ידי העותר השיב כי הוא פועל על פי הוראות של שר הדתות. העותר ראה כיצד הדף השוטר בכוח משפחה של דוברי עברית שביקשה לעבור את השער להר-הבית בלא להציג כרטיס. הדבר היה ביום השבת, והשוטר – בהדפו אותם – צעק: "קנו כרטיסים, וזהו!".

22. (א) לאור ההתפתחות המתוארת בסעיף 21 חזר העותר והתרה בשר הדתות במכתב נוסף, מיום כ"ט בתמוז תשכ"ז, שהעתקו מצורף בזה, מסומן כנספח ד'. [ראה במדור 'נספחי העתירה', בעמ' 146].
- (ב) למחרת קיבל העותר תשובה מלשכת שר הדתות על מכתבו הקודם, מיום ט"ו בתמוז (נספח ג'). התשובה היתה מתחמקת והיא מצורפת בזה, ומסומנת כנספח ה'. [ראה במדור 'נספחי העתירה', בעמ' 147].
- (ג) ביום ח' באב תשכ"ז שוב קיבל העותר תשובה מלשכת שר הדתות על מכתבו מיום כ"ט בתמוז (נספח ד'). התשובה היתה מתחמקת ומיתממת גם-יחד, והיא מצורפת בזה, מסומנת כנספח ו'. [ראה במדור 'נספחי העתירה', עמ' 148].

23. אחרי כל אחת מן התשובות שקיבל העותר כאמור בסעיף 22 הוא חזר וביקר שוב בכניסה להר-הבית ולא מצא שום שינוי לטובה. ביום ט' באב תשכ"ז שוב שמע העותר מפי שוטר שסייע לשומר בבדיקת כרטיסי הכניסה להר-הבית כי פועל הוא על פי הסדר עם שר הדתות.

24. לאחר הגשת העתירה ולפני מתן הצו-על-תנאי נתחדשו העובדות הבאות:¹⁷

א. במרחק מסוים מהכניסה להר-הבית נתלה שלט מטעם הרבנות הראשית המצהיר כי על-פי ההלכה אסורה לכל אדם הכניסה להר-הבית, מפאת קדושתו.

ב. שער הכניסה להר-הבית הידוע כשער המערביים, הנמצא דרומית-מזרחית לכותל המערבי – ושלא נמסר מלכתחילה לפיקוחם של אנשי

17 התוכן האמור בסעיפים אלה, מכאן ועד סעיף 29, נכתב בתחילה כתצהיר נפרד שצורף כנספח; לאחר מתן הצו-על-תנאי גובש הנוסח השלישי, הסופי, ובו שולבו הדברים אל גוף העתירה, בכמה שינויים המובאים להלן בהערה 20.

ההקדש המושלמי, כי אם נשאר בהחזקתו של צה"ל – נפתח לכל אדם המבקש לבקר בהר-הבית, בפיקוחם של חיילי צה"ל, ושום כרטיס או תשלום אינם נדרשים ממי שמבקש לעבור להר-הבית דרך שער זה.¹⁸

25. ביום שבת, ד' באלול תשכ"ז, ביקר העותר בשער המערביים ונוכח בעובדות דלהלן:

- א. שניים מחיילי צה"ל ששמרו על השער ישבו ועישנו;
- ב. כשהעיר העותר כי יש אי-התאמה מזעזעת בין שמירה על הר-הבית ועישון בשבת במעמד אותה שמירה, השיבו אחד החיילים השומרים-המעשנים, כי אין הוא שומר על הר-הבית, אלא הופקד רק לשמור כי בשער המערביים לא ייגבה כסף בעד הכניסה;
- ג. על אף ההסבר הנ"ל היה העותר עֵד לכך שאותו חייל-שומר מנע את המעבר בשער ממבקר נושא נשק, אלא אם ישאיר את הנשק בחוץ; אבל הוא לא הפריע למי שנכנס ב"מקלו ובאפונדתו" כגון נושאי מצלמות (בשבת),¹⁹ והוא גירש בחור שביקש להסביר בשקט ובנימוס לכמה מן הנכנסים כי על-פי דיני ישראל כניסה של חולין להר-הבית אסורה.

26. באותו יום שבת, ד' באלול תשכ"ז, ביקר העותר גם בשער הכניסה להר-הבית שעל יד משרדי הנהלת ההקדשות המושלמיים, וכך בשערים האחרים, ומצא כי המצב בשערים אלו לא השתנה מהמתואר בעתירה זו לעיל.

18 פתיחת 'שער המוגרבים' לכניסה חופשית סוקרה בהבלטה בעיתוני אותם ימים, וראה זאת במדור 'בשולי העתירה', הוספה חמישית, עמ' 191 ואילך, כלהלן: סיקור ב'מעריב', א' באלול תשכ"ז (6.9.1967); סיקור ב'ידיעות אחרונות', ב' באלול (7.9.67); סיקור ב'הצפה', ג' באלול (8.9.67); ושוב ב'ידיעות אחרונות', ה' באלול (10.9.67).

19 בין מרכאות מתייחס שב"ד לשני פרטים של ההלכה האוסרת להיכנס אל הר הבית דרך חולין, משום מצות 'מוֹרָא מקדש', (ונזכיר כי בפרט אחר כבר עסקנו לעיל בהערה 1). ההלכה מופיעה בכמה מקומות, וכאן נביאנה ממדרש תנחומא לפרשת ויקרא (סימן ו'), השואל ומשיב: "למדנו רבנו: מהו שייכנס אדם להר הבית במקלו ובאפונדתו? כך שנו רבותינו: לא ייכנס אדם להר הבית במקלו ובאפונדתו ובאבק שברגליו, שלא ינהג קלות ראש בו, אפילו בחורבנו". אפונדה היא בגד תחתון (אשר ניתן היה גם לצרו בו מטבעות), וההקפדה היא על כך שלא ייכנס אדם אל ההר בבגדו זה, ללא העיטוף העליון – אך כללו של דבר הוא, כאמור, פְּאִיסוֹר להיכנס אל ההר דרך חולין.

27. השלט שנתלה כאמור מטעם הרבנות הראשית, אין בו כדי להצביע על שמירת הר-הבית כמקום קדוש לבני דת ישראל, כ-אם אדרבה: השלט הזה – שנתלה בריחוק מקום ואשר נוהגים למעשה בניגוד לאמור בו, תוך התעלמות גמורה ממנו – רק מוסיף ראיה כי קדושת הר-הבית לבני דת ישראל איננה מוכרת באופן רשמי, ואף נוהגים בה באופן רשמי בזלזול.
28. פתיחת שער המערביים לכניסה בלי צורך בכרטיס ותשלום אין בה תחליף לעתירה שהכניסה להר-הבית תשוחזר מן הצורך בכרטיס ותשלום, אחר שכרטיס ותשלום נדרשים עדיין בכניסה בשער אחר, ויתר השערים נשארו סגורים.
29. פתיחת שער המערביים אין בה תחליף לעתירה שהפיקוח על הכניסה להר-הבית יהא בפיקוחם של אנשים שעניינם בשמירת הר-הבית כמקום הקדוש לבני דת ישראל, אחר שנראָה כי החיילים השומרים בשער המערביים אף הם עדיין אין עניינם בשמירת המקום [באופן הנדרש], כאמור, ומה עוד שביתר השערים – הפתוחים והסגורים כאחד – לא השתנה המצב מן המתואר בעתירה זו לעיל.²⁰
30. המצב שנשאר כך הוא מצב הגורם נזק מוסרי לעותר ופוגע בזכויותיו החוקיות כבן דת ישראל על פי סעיף 1 של חוק השמירה על המקומות הקדושים, תשכ"ז/1967, כמפורט בסעיפים 13-19 ו-25-29 של עתירה זו. כמו כן יש לעותר עניין כאזרח מדינת ישראל, ששר הדתות ימלא את חובתו על פי סעיף 4 של החוק [הנ"ל], ויפעל לביצוע הוראותיו של החוק כראוי,²¹
- 20 בתצהיר הנפרד נאמר עוד כי "... מה שראיתי בשער המערביים רק מוכיח לא הכרה בקדושת הר-הבית לבני דת ישראל, כ-אם תוספת זלזול בה. § ... פתיחת שער המערביים במסיבות שבהן נעשתה, היא בבחינת עלבון לקדושת הר-הבית לבני דת ישראל, אחר שמשמעת ממנה ההנחה כי פתיחת שער אחורי להר-הבית בדרכי הערמה ועקיפין, למי שאינם מושלמים, בעוד שיִתָּר השערים נשארים מסורים ביד רמה ושלא כדין לפיקוחם של אנשי ההקדש המושלמי, היא הישג לאומי ומנהג של כבוד לצבא ישראל המנצח.
- § ... נראה כי החיילים השומרים בשער המערביים אף הם עדיין שומרים עליו רק כמקום הקדוש למושלמים...".
- 21 על 'חוק השמירה על המקומות הקדושים' – בסעיפים 1 ו-4 – שוב וראה לעיל את סעיף 10 לעתירה.

בְּדָבָר שֶׁהֶעוֹתֵר רואהו כעניין שאין נעֲלָה ממנו בחשיבותו הלאומית-
החינוכית.

31. אין שר הדתות יכול להיפטר מחובתו הנ"ל על סמך העובדה שחובתו היא
לדאוג גם לתביעות המושלמים.²²

32. גם דבר המלך במועצתו על הכותל המערבי, 1931,²³ המכיר לכאורה בזכויות
ההקדש המושלמי בהר-הבית, אין בו כדי לפגוע באמור בסעיף 31 לעיל, כי
הכרה שבדרך-אגב, כגון זו שבדבר המלך הזה, אין בה כדי ליצור זכויות
במקום שאינן, ועל-כל-פנים היה דבר המלך הזה בטל מיסודו, מחוסר

22 סעיף זה כלל בנוסחים הראשונים את הסבר בטלותו של כל הקדש אשר מתיימר מישוהו
להקדיש בהר-הבית, מלבד זה הנובע מן הקניין הישראלי. ההסבר הושמט מן הנוסח
השלישי של העתירה, כדרישת השופטים מעוה"ד ינובסקי, וכפי שסופר בהערה 7,
לעיל בעמ' 126.
זו היתה לשון הסעיף:

§ "אין שר הדתות יכול להיפטר מחובתו הנ"ל [לכבד את הוראות 'חוק השמירה על
המקומות הקדושים'], על סמך העובדה שחובתו היא לדאוג גם לתביעות המושלמים; כי
יהא שהר-הבית – אולי למעשה רק המסגדים שנבנו בו – נחשבים בעיני המושלמים
כמקומות הקדושים גם להם, הרי על כל פנים אין שום מעמד פְּעִינִי להנהלת ההקדשות
המושלמים, אשר לה נמסרה משום מה החזקת הר-הבית, ואשר בזה יסוד התקלות
שעליהן מתלונן העותר. הקניין הישראלי בהר-הבית והקדשתו הישראלית לא הופקעו
מעולם על פי שום קניין ועל פי שום דין בעל תוקף, וממילא – אף אם התיימר מישוהו
להקדיש בו הקדש אחר, היה אותו הקדש בטל מיסודו".

23 'דבר המלך במועצתו' על הכותל המערבי (1931) הוא מסמך מלכותי-משפטי בריטי,
המאמץ ומחוקק את מסקנות ועדת החקירה אשר מונתה לחקור ולהמליץ למלך בריטניה
בסוגיית הסכסוך בין היהודים למושלמים בכותל המערבי, לאחר פרעות תרפ"ט.
ב'דבר המלך' נקבע כי הבעלות הייחודית על הכותל ורחבתו היא בידי המושלמים – והם
גם שיבצעו שם את עבודות האחזקה – בהיות הכותל המערבי חלק ממכלול ההקדש
של 'חארם א-שריף'.

עוד נקבעה ב'דבר המלך' זכותם של היהודים להתפלל ברחבת הכותל, אך בסייגים: ללא
הצבת ספסלים ומחיצת-הפרדה בין גברים לנשים, ללא ארון-קודש בימות החול, ותוך
איסור על תקיעת שופר.

בפסק הדין לא נזקקו השופטים לנקודה זו כלל, אך בפסק הדין בעתירת 'חוגים לאומיים'
(222/68), אשר נדרש בה כי תותר תפילת יהודים בהר הבית – עתירה שהוגשה כשנה
לאחר עתירת שב"ד, ונדחתה אף היא – נקבע כי 'דבר המלך' הזה הינו בטל וחסר
תוקף. לימים הוא בוטל גם ב'חוק לביטול דינים שהתיישנו, תשמ"ד 1984'.

סמכות, או שמכל-מקום יש לראותו כבטל, בהיותו נוגד את השינויים הנובעים מתוך הקמת המדינה ורשויותיה, כאמור בסעיף 11 של פקודת סדרי השלטון והמשפט, תש"ח/1948.²⁴

33. גם אם יונח כי להנהלת ההקדשות המושלמיים יש זכויות כלשהן, הריהן כפופות על-כל-פנים להוראות חוק השמירה על המקומות הקדושים, תשכ"ז/1967, כפי שהן משתמעות מנקודת הראות של היות הר-הבית מקום קדוש לבני דת ישראל.

34. במידה שקדושת המסגדים שבהר-הבית לבני הדת האשלימית נוגדת את קדושת הר-הבית לבני דת ישראל, לא יעלה על-כל-פנים על הדעת שקדושת המסגדים יכולה להיות עדיפה.²⁵

35. עניין העתירה איננו בסמכותו של שום בית משפט ושום בית דין אחר.

36. דבר המלך במועצתו (המקומות הקדושים), 1924,²⁶ איננו משמש מכשול לעתירה, מתוך כל אחד מן הטעמים הבאים, יחד או לחילופין:
(א) הוא ניתן ללא סמכות;

(ב) הוא בטל בהיותו נוגד את השינויים הנובעים מתוך הקמת המדינה ורשויותיה, כאמור בסעיף 11 של פקודת סדרי השלטון והמשפט, תש"ח/1948;

24 הסעיף האמור כאן הוא זה הקובע את 'רציפות המשפט' המנדטורי הבריטי במדינת ישראל אשר נוסדה זה-עתה, אם-כי נתון בו גם סייג הקובע כי המשפט הבריטי יהול "בשינויים הנובעים מתוך הקמת המדינה ורשויותיה". שב"ד התפלמס בחריפות עם הסעיף הזה ברשימה שהוכתרה: 'פולמוס עם סעיף רציפות המשפט המנדטורי', במדור 'רישומי דברים' בכרך א' עמ' 521.

25 בנוסחים הראשונים ניתן גם נימוק לכך: "... בשים לב לעובדה שהמסגדים לא נבנו שם אלא מתוך תודעת היותו של המקום קדוש לבני דת ישראל, ורק באשר אמנם הוא היה קדוש לבני דת ישראל מלכתחילה".

26 'דבר המלך במועצתו' על המקומות הקדושים (1924) הורה (בסימן 2) כי כל עניין הנוגע למקומות הקדושים בפלשתינה לא יובא בפני בתי המשפט (המנדטוריים), וממילא יישאר 'בלתי שפייט' ובסמכותה של הרשות המבצעת בלבד. מכיוון שנצפתה אפשרות שיתעורר ספק אם נושא מסוים שיועלה בנוגע למקומות הקדושים, עניינו הוא אמנם במקומות הקדושים עצמם – וממילא איננו שפייט מכוח הוראת סימן 2 ל'דבר המלך' – או שמא

ג) גם אם יונח כי יש לו תוקף, הריהו מתייחס רק לעניינים המתייחסים במישרין למקומות הקדושים, אבל לא לעניינים אשר עניינם הישיר הוא מילוי תפקידה של רשות ציבורית;

ד) גם אם יונח כי יש לו תוקף, הריהו נדחה מפני ההוראות המפורשות של סעיף 7 (ב) (2) בחוק בתי המשפט, תשי"ז/1957,²⁷ ואין שום דבר בסעיף 49 (2) של חוק בתי המשפט, תשי"ז/1957, שיהא בו כדי למנוע הידחות כזאת;

ה) גם אם יונח כי יש לו תוקף, הריהו נדחה מפני ההוראות המפורשות של חוק השמירה על המקומות הקדושים, תשכ"ז/1967, אשר אם-לא-כן לא תהא להן שום משמעות;

ו) גם אם יונח כי יש לו תוקף וכי עניינים המתייחסים למקומות קדושים יכולים רק להידון בגדר סמכויותיהם של בתי הדין הדתיים, תתעורר

עניינו הישיר נעוץ בדבר אחר אשר אין מניעה כי יידון בבתי המשפט – נכללה גם הוראה נוספת (סימן 3), הקובעת כי במקרה של ספק יובא העניין בפני הנציב העליון אשר "יחקור כהלכה" בדבר, והחלטתו תהיה סופית.

'דבר המלך' נקלט בחוק המדינה, ויוצא אפוא שבתי המשפט בישראל – אשר 'ירשו' את סמכויותיהם של בתי המשפט המנדטוריים – אינם מוסמכים לדון בעניינים הנוגעים למקומות הקדושים. לעניין ההכרעה בספקות, כאמור ב'דבר המלך', נקבע כי שר הדתות הוא שירש את הנציב העליון.

בפסק דינם לא נזקקו השופטים גם לעניין זה; אך בפסק-הדין בעתירתם של 'חוגים לאומיים', אשר הוזכרה לעיל בהערה 23, נקבע – תוך מחלוקת בין השופטים – ש'דבר המלך' הוזה תקף כל עוד אין הוראת חוק ישראלי הסותרת אותו במפורש, והוא בטל רק במקום שקיימת הוראה כזו. לכן – כך נפסק שם – מוסמך בית-המשפט לדון רק בחופש הגישה להר הבית, כי זכות זאת כלולה ב'חוק השמירה על המקומות הקדושים תשכ"ז', אך איננו מוסמך לדון בחופש הפולחן, כי זכות זאת איננה נזכרת בחוק הנ"ל (וגם לא בחוקים אחרים), וממילא מקפד 'דבר המלך' את סמכות בית המשפט מלדון בה. בשנים האחרונות – בדיון בעתירת נשים שביקשו להתפלל ברחבת הכותל המערבי תוך שירה וקריאה בתורה – נראה ששופטי בג"ץ חזרו בהם מן הקביעה הזאת, שכן הם נזקקו לעתירה ודנו בה לעומקה, בלא שהועלה כל סייג לסמכותם לדון בשל 'דבר המלך' הנ"ל. (לאחר שנים של התדיינות, נדחתה לבסוף עתירתן של 'נשות הכותל', משיקולי שמירת הסדר הציבורי).

27 סעיף זה קובע כי בית המשפט העליון, בשבתו כבג"ץ, מוסמך לתת צווים לרשויות המדינה ולגופים ואנשים הממלאים תפקידים ציבוריים על-פי דין, ולהורות להם לעשות מעשה או להימנע מלעשות מעשה במילוי תפקידם פְּדִין.

בהכרח מחלוקת אם העניין שייך לבית הדין הרבני או לבית הדין השרעי, ומתוך שאין במשפט המדינה פתרון למחלוקת כזאת, נמצא כי הערכאה היחידה היכולה לדון בעניין היא בית המשפט העליון, בשבתו כבית משפט גבוה לצדק;

(ז) גם אם יונח כי יש לו תוקף, וכי רק שר הדתות לבדו הוא המוסמך לקבוע מהו עניין הנכנס לתחום דבר המלך ומה איננו עניין כזה, הדין הוא שאין אדם נעשה שופט לעצמו, ועל כל פנים אין שואלים בזה לדעתו של שר הדתות כשעל פי טבע העניין עצמו מתברר, שבמהותו אין הוא עניין המתייחס למקום קדוש, כי-אם - למשל - למילוי תפקידה של רשות ציבורית, כאמור בסעיף-קטן ג' לעיל (ראה המרצה 440/61, 'פסקי דין' ט"ו (3), עמ' 1926).

37. לאור כל הנאמר מתבקש בית משפט נכבד זה לצוות על שר הדתות שיתייצב וייתן טעם מדוע -

(א) לא יבטיח שהפיקוח על הכניסה להר-הבית יהיה בידי אנשים שעניינם בשמירה עליו כמקום קדוש לבני דת ישראל;

(ב) לא ינקוט את הצעדים הדרושים לשחרור הכניסה להר-הבית מן התלות בהצגת כרטיס או בתשלום כלשהו.

(—)

דניאל ינובסקי
בא-כוח העותר

נספחי העתירה

נספח א'

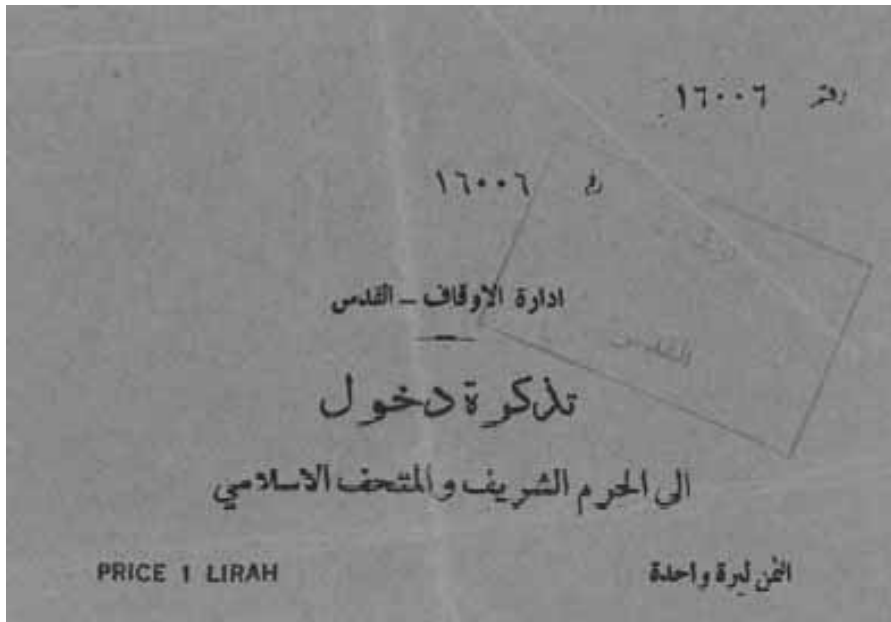
לסעיף 3

[את המפה צילם שב"ד מספרו של זאב וילנאי 'ירושלים, העיר העתיקה', הוצאת אחיעבר, מהדורה שנייה, תשכ"ז 1966, עמ' 15.]

נספח ב'

לסעיף 13

[תצלום כרטיס הכניסה לרחבת הר הבית – במחיר "לירה" – שהנפיק הו'אקף המושלמי, ואשר כל הנכנס נדרש לקנותו, עד שנפתח שער המוגרבים לכניסה חופשית, בשל עתירתו זו של שב"ד. תרגום לעברית של הכתוב על-גבי הכרטיס, ניתן בסעיף 13 של העתירה. למסמכי העתירה צורף הכרטיס המקורי, מודפס על נייר עבה ברוחב 14 ס"מ בגוון בורדו. את הפינה הימנית העליונה – מספרו הסידורי של הכרטיס – אמור שומר הסף לחתוך ולהשאיר בידו, כתלוש ביקורת.]

נספח ג'

לסעיף 21 (א)

ב"ה, ט"ו בתמוז תשכ"ז

לכבוד
שר הדתות, ד"ר זרח ורהפטיג
משרד הדתות
ירושלים

אדוני השר,

הנדון: שמירת קדושתו של הר־הבית

נודעזעתי להיווכח כי בהפך מפנייתי הקודמת בנידון (מיום א' בסיוון תשכ"ז),²⁸ לא זו בלבד שקדושת הר־הבית אינה נשמרת כראוי, אלא שהמקום מוצג על־ידי הודעה מטעם משרדך כאילו היה רק שטח של מסגד הקדוש למושלמים, ואנשי ההקדש המושלמי שומרים על הפתח ומתירים את הכניסה החופשית רק למושלמים בלבד.

יהודים ואנשים אחרים המבקשים להיכנס מקבלים את הרשות רק בתנאי שיציגו כרטיס כניסה מטעם ההקדש, שמחירו לירה. יהודים רבים שאינם יודעים בין ימינם לשמאלם עומדים כמובן וקונים כרטיסי כניסה כאלה להר־הבית, אפילו בשבת.

אין צריך לומר מה עמוקים החרפה וחילול־הקודש הכרוכים בכל ההסדר הזה. אני מבקש אפוא לבטלו ללא דיחוי, שאם לא כן יש בדעתי לפנות לבית הדין הגבוה לצדק.

בכבוד רב,
שבתי בן־דב

28 הכוונה היא למכתבו הראשון של שב"ד, אשר הובא ב־הקדמה לעתירה.

נספח ד'

לסעיף 22 (א)

ב"ה, כ"ט בתמוז תשכ"ז

לכבוד

שר הדתות, ד"ר זרח ורהפטיג

משרד הדתות

ירושלים

אדוני השר,

הנדון: שמירת קדושתו של הר"הבית

עברו שבועיים ועדיין לא קיבלתי תשובה על מכתבי מיום ט"ו לחודש זה. אולם, מעין תשובה יכול אני לראות בעובדה כי בינתיים הדברים אף החמירו, על-ידי הצבת משמר משטרתי המסייע לאנשי ההקדש המושלמי לכפות על יהודים את התשלום להקדש תמורת היתר הכניסה להם. כמו עיני אף ראיתי כיצד סיוע זה מושט על-ידי שוטרים יהודים גם ביום השבת. השוטרים אמרו לי כי הם פועלים על-פי הוראות ממשרד הדתות. אני רואה אפוא בהתפתחות זו התעלמות מפניוטי, ואם לא ישתנו הדברים אראה עצמי חופשי לפנות לבית-הדין הגבוה לצדק תוך שבוע ימים מן היום.

בכבוד רב,

שבתי בן-דב

נספח ה'

לסעיף 22 (ב)

מְדִינַת יִשְׂרָאֵל

ב"ה

ירושלים, כ"ה בתמוז תשכ"ז
2 באוגוסט 1967

לכבוד מר שבתאי בן-דב
רח' עמק רפאים 17
ירושלים

א.ג.,

הריני מאשר קבלת מכתבך מתאריך ט"ו בתמוז תשכ"ז, שהועבר לטיפול
אצל האחראים לתחום זה.

בברכה,
מרדכי רוזנברג
מנהל לשכת השר

נספח ו'

לסעיף 22 (ג)

שר הרתוה

ב"ה
ירושלים, ה' באב תשכ"ז
11 באוגוסט 1967

לכבוד מר שבתי בן-דב
רח' עמק רפאים 17
ירושלים

א.ג.,

הריני מאשר קבלת מכתבך מתאריך כ"ט תמוז תשכ"ז בעניין השמירה
על קדושתו של הר-הבית.
נתייחס בתשומת לב מרובה לתוכן מכתבך אשר הועבר לטיפול במחלקה
המתאימה.

סבורני שאין צורך להכחיש בפניך את השקר הגס ששוטרים כאילו קיבלו
פקודה ממשרד הדתות לסייע בידי ההקדש המוסלמי לגבות כספים, לא
ביום חול וכל שכן לא בשבת. דווקא דוגמה זו שהבאת במכתבך מוכיחה
על היתר. מכאן שאין כלל מקום לְאיום המשתמע ממכתבך שתראה עצמך
חופשי לפנות לבית-הדין הגבוה לצדק, כי נגד מי תפנה? נגד שקרן או
שניים המסתובבים פה או שם ומשתמשים בשם משרד הדתות?

בברכה,
מרדכי רוזנברג
מנהל לשכת השר

מהלך הדיון ופסק הדין

בעמודים הבאים יובאו המסמכים המשפטיים, כאשר לפנייהם וביניהם הוספנו קטעי הקדמה וקישור שנועדו להשלים את תמונת האירועים ולהבהיר היטב את השתלשלות הדברים. קטעים אלה יודפסו ברוחב שורה מופחת, כשעמודת-רשת ניצבת מימנם.

העתירה נשמעה לראשונה בהרכב של שלושה שופטים, ביום ז' באלול תשכ"ז (12.9.67). כאמור לעיל, דרשו השופטים מעוה"ד דניאל ינובסקי למחוק מן העתירה ביטויים הפוגעים בדת האשלים, ואף להשמיט ממנה קטעים אשר נראו להם כבלתי רלוונטיים. חלק מן השינויים הוכנסו עוד קודם לשיבה ביום ז' באלול, וחלקם נעשו במהלכה ולאחריה; השופט זילברג אף זימן את עוה"ד מנחם ינובסקי ללשכתו וסימן בכתב ידו על-גבי עותק של העתירה אילו קטעים כדאי למחוק. מעקב חלקי בעניין זה ניתן לעיל, בהערות לעתירה.

בנסותו לגרום לכך שלא יינתן הצו המבוקש, החליט שר הביטחון משה דיין לפתוח את שער המוגרבים שליד הכותל המערבי לכניסה חופשית, בלא צורך בקניית כרטיסים מן הו'אקף המושלמי. הדבר נעשה ימים ספורים לפני ישיבת בית המשפט, אשר החליט – אף-על-פי-כן – להוציא צו-על-תנאי פמבוקש בעתירה.

בהמשך הדברים – בהתאם למצב החדש שנוצר בשטח – תוקן נוסח העתירה, פְּעוּבּוּדוֹת וּכְמַסְקוֹת אשר נגולו בסעיפים 24-29. הנה אפוא הצו שיצא מלפני בית-המשפט:

בג"ץ 223/67

בבית המשפט העליון בשבתו כבית משפט גבוה לצדק

לפני: כבוד מ"מ הנשיא מ' זילברג

כבוד השופט צ' ברנזון

כבוד השופט י' קיסטר

העותר: שבתי בן-דב, עו"ד

נגד

המשיב: שר הדתות, משרד הדתות, ירושלים

צו על תנאי

על יסוד עתירה זו שהובאה ביום ז' באלול תשכ"ז (12.9.1967) לפני בית משפט זה, במעמד עורך-הדין דניאל ינובסקי, בא-כח העותר, מצווה בית המשפט, כי יצא מבית משפט זה צו-על-תנאי המכוון אל המשיב והדורש ממנו להתייצב וליתן טעם:

(א) מדוע לא יבטיח שהפיקוח על הכניסה להר-הבית יהיה בידי אנשים שעניינם הוא בשמירה עליו כמקום קדוש לבני דת ישראל;

(ב) מדוע לא ינקוט את הצעדים הדרושים לשחרור הכניסה להר-הבית מן התלות בהצגת כרטיס או בתשלום כלשהו.

הודעה על מתן הצו תישלח לראש העדה המושלמית בישראל ולהנהלת הו'אקף המושלמי, והם יוכלו להצטרף כמשיבים ולהופיע אם ירצו בכך.

כמו כן מצווה בית המשפט כי על המשיב (או המשיבים), להגיש את תשובתם, אם רצונם בכך, תוך 20 יום מתאריך המצאת כתב זה.

ניתן היום, ז' באלול תשכ"ז (12.9.1967)

(—)

מזכיר ראשי של בית המשפט העליון

★

כחודשיים לאחר מתן הצו-על-תנאי – ביום ה' בחשוון תשכ"ח (8.11.67) – הגיש צבי בר-ניב, פרקליט המדינה, הודעה לבית המשפט ובה טענותיו של שר הדתות במענה לעתירה:

בג"ץ 223/67

בבית המשפט העליון בשבתו כבית משפט גבוה לצדק

לפני: כבוד מ"מ הנשיא מ' זילברג
 כבוד השופט צ' ברנזון
 כבוד השופט י' קיסטר

העותר: שבתי בן-דב, עו"ד

נגד

המשיב: שר הדתות, משרד הדתות, ירושלים
 כתובת המשיב: על-ידי פרקליט המדינה, משרד המשפטים, ירושלים

הודעה על טענות מטעם המשיב

ביום שייקבע לשמיעת הצדדים תבקש פרקליטות המדינה לטעון את הטענות הבאות:

1. קדושתו של הר-הבית לעם היהודי היא מעולם ועד עולם; אין היא תלויה בשלטון כל-שהוא ועומדת היא מעבר לדיון.
 הואיל וכך, לא תתייחס הפרקליטות לכל האמור בעתירה והבא לבסס את קדושת הר-הבית ואת מעמדו.
2. (א) הצו-על-תנאי שיצא מלפני בית-משפט נכבד זה, שני ראשים בו:
 (1) שחרור הכניסה להר-הבית מן התלות בהצגת כרטיס או בתשלום כלשהו;
 (2) הפיקוח על הכניסה להר-הבית כך ש"יהיה בידי אנשים שעניינם הוא בשמירה עליו כמקום קדוש לבני דת ישראל".
 (ב) מאחר והעותר יכול להיכנס להר-הבית מבלי שיידרש להציג כרטיס ומבלי שיידרש לתשלום, אין מקום לנקוט בצעדים כאמור בצו-על-תנאי;
 (ג) שאלת הפיקוח על הכניסה להר-הבית, כאמור בצו-על-תנאי, אינה מעניינו של העותר ובית-המשפט הנכבד לא יראה להתערב בה;
 (ד) סעדו של העותר, אם בכלל זכאי הוא לסעד מבית-משפט, אינו בבית-המשפט הגבוה לצדק.

3. על הכניסה להר-הבית, בעד שני השערים הפתוחים לכניסה, מופקדים שוטרים ממשטרת ישראל או חיילים בשירות צה"ל; על הר-הבית עצמו מופקדים שוטרים.
4. אין היענות לעתירתו של העותר מחויבת למען עשות צדק לעותר, ומאידך עניין רב לממשלה, משיקולים שבטובת המדינה, כי הצו-על-תנאי יבוטל והעתירה תיָדחה.

(—)

צבי בר-ניב
פרקליט המדינה

★

לאחר שנתקבלה הודעת-טענותיו של פרקליט המדינה בשם שר הדתות, חיבר שב"ד שני מסמכים.

האחד הוא רישום-טיטה של עשרות עמודי כתב-יד ובהם ציטוטים ומסקנות מפסקי-דין במשפטים שונים, בארץ ובעולם, הסותרים את האמור בהודעה; ברשימות אלה הביא שב"ד גם אסמכתאות מדברי 'ראשונים' ו'אחרונים' – וגם הפנה לדברים שכתב בעבודתו המשפטית שלו, 'תורת דיני הקניין'. תמצית מן ההפניות הוגשה לשופטים, קודם לדין, תחת הכותרת 'פרופוזיציות לבג"ץ 223/67'. מעט מן הרשימות יובא להלן, במדור 'בשולי העתירה', כהוספה שלישית בעמ' 172.

המסמך השני הוא כתב-נאום גדול שהתכוון שב"ד לשאת באוזני השופטים. גם כאן הוא התפלמס בהרחבה עם התפיסה הערכית ועם הטענות שבהודעת המשיב. ואולם, הנאום לא ננאם. אפשר שהשופטים הבהירו לעוה"ד דניאל ינובסקי שהם לא יהיו מעוניינים בכך, ועוה"ד מנחם ינובסקי זוכר שגם שב"ד עצמו החליט לבסוף שלא לדבר כלל בפני השופטים, שמא ברוב כעסו לא ישלוט ברוחו...

מכל-מקום, גם כתב הנאום הזה יובא להלן, במדור 'בשולי העתירה', כהוספה רביעית בעמ' 176.

הדיון העיקרי בעתירה נקבע, כאמור, ליום ח' בשבט תשכ"ח (7.2.1968), והרכב השופטים הורחב לחמישה, בהוספתם של נשיא ביהמ"ש שמעון אגרנט והשופט חיים כהן. לקראת הדיון מסר פרקליט המדינה פירוט של

עיקרי הטיעונים שעומד הוא לטעון; על אף שבמסמך זה חוזר הפרקליט על דבריו שבמסמך הקודם, הריהו מחדד כמה נקודות (בסעיף 2) בדרך מוזרה במיוחד. הנה המסמך החדש:

★

בבית המשפט העליון בשבתו כבית משפט גבוה לצדק בג"ץ 223/67

העותר: **שבתי בן-דב, עו"ד**

נגד

המשיב: **שר הדתות, משרד הדתות, ירושלים**
כתובת המשיב: על-ידי פרקליט המדינה, משרד המשפטים, ירושלים

עיקרי טיעון

1. קדושת הר הבית אינה עומדת לדיון ועל כן לא תבוא כל התייחסות לנימוקיו של העותר, כי אכן כך הדבר.
2. סעיף 1 לחוק השמירה על המקומות הקדושים, תשכ"ז/1967, קובע כי "המקומות הקדושים יהיו שמורים" וגו'.²⁹
- (א) השמירה על הר הבית מופקדת בידי משטרת ישראל המחזיקה לשם כך בתחנת משטרה במקום;
- (ב) חובת השמירה המוטלת על המדינה מכוח הסעיף האמור היא כלפי שלוש הדתות להן מקומות קדושים בארץ, ולא כלפי כל פרט ופרט בן אותן דתות;
- (ג) מכל מקום, אופן השמירה, דתם של השומרים ולאומיותם אינם מענייניו של העותר.
3. במידה ונפגעה זכות של העותר, כפרט, ואותה פגיעה מהווה עבירה לפי חוק השמירה על המקומות הקדושים, תשכ"ז/1967, פתוחה בפניו הדרך להניע

29 את נוסחו המלא של הסעיף הזה, ראה לעיל בסעיף 10 לעתירה.

את הרשויות המוסמכות לכך להביא את העבריינים לדין.

4. לעותר גישה חופשית להר-הבית ללא "תלות בהצגת כרטיס או בתשלום כלשהו".

בבוא בית-המשפט הנכבד לשקול אם להיענות לעתירה, "למען הצדק", יביא בית-המשפט בחשבון את השיקולים שבטובת המדינה כי הצו-על-תנאי יבוטל.

(דברי חוק: חוק השמירה על המקומות הקדושים, תשכ"ז/1967).

היום, ג' שבט תשכ"ח

2 בפברואר 1968

(—)

צבי בר-ניב
פרקליט המדינה

★

מאחר שהמסמך הנ"ל הוגש סמוך מאוד למועד הדיון לא הגיב עליו שב"ד, ואף ספק אם ראה אותו כלל. מכל מקום, הדיון בעתירה התקיים ביום ח' בשבט תשכ"ח, ועוה"ד ינובסקי גולל באוזני השופטים טיעונים משפטיים ותקדימי פסקים בארץ ובחוץ-לארץ אשר שב"ד שקד, כאמור, על איסופם והכנתם.

על אף ששב"ד ישב ושתק כל משך הדיון, הרי בנקודה אחת – בעניין חובת השמירה בהר הבית – התפתח בכל זאת באולם בית המשפט דו-שיח קצר בין השופט זילברג לבינו (מצוטט על-פי זכרונו של עוה"ד מנחם ינובסקי):

השופט זילברג: כשאתם מדברים על מצות השמירה בהר-הבית, למה כוונתכם למעשה?

בן-דב: אפשר לבנות קבוצת-שמירה של כוהנים ולוויים; מן המשנה אנו למדים שעליהם מוטלת המצווה, והם היו השומרים בהר.

זילברג לא קיבל זאת; הוא החווה בידו תנועת-ביטול ומלמל דבר-מה בידיש...

★

בתום הדיון הודיעו השופטים כי פסק דינם יינתן במועד אחר. כעבור כחודש הוזמנו הצדדים ליום כ"ז באדר (27.3.68) על-מנת לקבל את פסק הדין, שהחזיק אחד עשר עמודים מודפסים במכונת-כתיבה. הנה אפוא דברי חמשת השופטים בפסק דינם; הדברים מובאים תוך דילוגים קלים, כדי להקל על שטף הקריאה.

★

בג"ץ מס' 223/67
שבתי בן-דב נגד שר הדתות
בבית המשפט העליון בשבתו כבית-משפט גבוה לצדק
(27.3.68, 7.2.68, 12.9.67)
[בתאריכים אלה, כסדרם, ניתן הצו-על-תנאי, התקיים הדיון בעתירה, וניתן פסק הדין].
לפני הנשיא (אגרנט), מ"מ הנשיא (זילברג), והשופטים ברנזון, כהן, קיסטר
ישיבה ראשונה: ז' באלול תשכ"ז (12.9.67)
ד' ומ' ינובסקי – בשם העותר;
צ' בר-ניב, פרקליט המדינה וד"ר מ' חשין, סגן פרקליט המדינה – בשם המשיב

פסק דין

הנשיא (אגרנט):

...

בקשר לחקיקת החוק הזה,³⁰ כדאי להזכיר את הדברים שהדגישם פרקליט המדינה המלומד בתחילת טיעונו, והם: אם-גם הרקע של בעיית המקומות הקדושים איננו חדש, זוהי הפעם הראשונה אחרי כל גלגולי הכיבוש ושינויי המשטר הרבים שעברו על ארץ ישראל מאז חורבן בית שני, כי בעקבות נצחון צבאי נחקק על-ידי השלטון האזרחי חוק המכיר בזכויותיהם של בני כל הדתות, ללא העדפת דת אחת על אחרת, למקומות המקודשים להם, ולא עוד, אלא [חוק] המבטיח את שיתוף הנציגים של כל הדתות הללו לעניין התקנת תקנות לצורך ביצוע החוק.

30 חוק השמירה על המקומות הקדושים, תשכ"ז/1967. ראה בסעיף 10 לעתירה.

בבקשתו (סעיפים 4-8) עמד העותר בהרחבה, תוך הבאת המקורות, על קדושתו הגדולה של הר-הבית ליהודים. אכן עניין זה אינו נתון כלל לוויכוח, כפי שהגיש פרקליט המדינה: קדושתו של הר-הבית לעם היהודי היא מעתה ועד עולם³¹ ואינה תלויה בשלטון כלשהו ועומדת מעבר לדיון.

[להלן סוקר השופט אגרנט את טיעוני העותר ואת תשובות פרקליט המדינה ביחס לחלקו השני של הצו-על-תנאי, בו נדרש שר הדתות ליתן טעם מדוע לא ישחרר את הכניסה להר-הבית מן התלות בכרטיס או בתשלום.]

...

אם העובדות הללו [=ששער המערביים פתוח לכניסה חופשית של יהודים-ישראלים, והנכנס דרכו יכול לנוע בהר בחופשיות] הן נכונות – ובא-כוח העותר לא חלק עליהן – הרי שמעיד ההסדר המבצבץ מהן כי זכותם של בני דת ישראל לחופש הגישה אל שטח הר-הבית לא נפגעה. יש לשים לב, כי הזכות לחופש הגישה של בני הדתות למקומות המקודשים להם, הוגדרה בסעיף 1 לחוק [השמירה על המקומות הקדושים] כזכות נפרדת. כיוון שזכות זו, באשר לחופש הכניסה של היהודים אל הר-הבית, באה על סיפוקה במובן זה שקיימים מספר שערים שהכניסה דרכם אינה טעונה "כרטיס ותשלום", אין אני מוצא – בשים לב לכך כי בשלב הנוכחי טרם נקבעו סדרי הגישה אל הר-הבית באורח סופי – כי יש מקום היום להיזקק לטענת העותר, באמרו כי ההסדר של "כרטיס ותשלום" לגבי הכניסה דרך השער שעל-יד משרד הנהלת ההקדשות המושלמיים, יש בו כדי לפגוע ברגשותיו של יהודי אל קדושת הר-הבית.

ייתכן, שהיה מקום לטענה שאותו הסדר טומן בחובו משום הפליה לרעתם של אנשים שאינם מושלמים. אולם, העותר לא השתית את קובלנתו על טענה שכזאת ומן הנמנע אפוא שנתחשב בה; שהרי אילו הושמעה הטענה, אפשר שהיה עולה ביד המשיב להראות שאין כאן הפליה בעיני החוק, או שההפליה בדין יסודה.

חלק ב' של הצו-על-תנאי נופל אפוא.

גם חלק א' – דינו להתבטל. כזכור, בחלק זה של הצו-על-תנאי נדרש המשיב

31 כאן שיבש השופט אגרנט את לשון פרקליט המדינה בהודעתו הראשונה (בסעיף 1), ובמקום "מעולם ועד עולם", האמור שם, אָמור מעתה כי קדושת הר הבית לעם היהודי הריהי... "מעתה ועד עולם".

להראות טעם מדוע לא יבטיח שהפיקוח על הכניסה להר־הבית יהיה בידי אנשים שעניינם הוא בשמירה עליו כמקום קדוש לבני דת ישראל.

קובלנת העותר בעניין זה מבוססת, בעיקר, על שתי העובדות הבאות:
 (1) כאשר ביקר ביום שבת אחד בשער המערביים הוא מצא ששניים מחיילי צה"ל, ששמרו על השער, ישבו ועישנו; (2) כמו־כך, ראה באותו יום שבת שחייל אחד מנע אמנם את המעבר בשער ממבקר נושא נשק אלא אם ישאיר את הנשק בחוץ, אבל הוא לא הפריע למי שנכנס ב"מקלו ובאפונדתו", כגון נושאי מצלמות.

בתשובתו לדברי קובלנה אלה אמר פרקליט המדינה, שעל הכניסה להר־הבית מופקדים שוטרים ממשטרת ישראל או חיילים בשירות צה"ל, ואילו על השמירה על הר־הבית עצמו מופקדים שוטרים ונמצאת שם באופן קבוע תחנה משטרתית. אשר למעשה העישון [ש]עליו קבל העותר, הודה פרקליט המדינה שאם אמנם קרה כדבר הזה, אזי היה בכך משום מעשה שהוא פסול לחלוטין, אלא שלדעתו יש לראות בו תקרית בודדת, הואיל וקיימת הוראה מטעם המשיב כי העישון על־ידי השומרים ליד הכניסה לשטח הר־הבית, והעישון על הר־הבית בכללותו, הוא אסור לא רק ביום שבת כי אם גם בכל שאר ימות השבוע.³² בנוגע לעובדה השנייה [ש]עליה התאונן העותר – דהיינו שהשומר לא הפריע למבקר בהר־הבית לשאת מצלמה – אמר פרקליט המדינה שאין בידו לומר מהו הנוהל שנקבע בעניין זה, וזאת מפני שדפוס הנוהל באשר להתנהגות המבקרים על הר־הבית, טרם גובשו. המצב בעניין זה, הוסיף והטעים, הוא עדיין "שוטף" והשאלה של קביעת דפוס הנוהל נמצאת בדיון בפני הממשלה.

לדעתי, בנסיבות העניין שלפנינו, אין אנו צריכים להתערב בדבר. הטעם לכך הוא: הסעד שנתבקשנו לתתו, כפי שנוסח בחלק א' של הצו־על־תנאי – דהיינו לצוות על המשיב להבטיח כי הפיקוח על הכניסה להר־הבית יהיה מופקד בידי אנשים שעניינם הוא בשמירה עליו כמקום קדוש לבני דת ישראל – סעד זה הוא בעל אופי כללי.

יושם לב, כי העותר לא ביקש מאתנו להורות למשיב לעשות, או להימנע מעשות, פעולה מסויימת לגבי שני העניינים שעליהם התאונן. טענתו האמיתית היא

32 אכן, כבר התוודענו לעיל לאיסור הזה, במו־דעות מטעם משרד הדתות שאסרו על העישון "בכל שטח המסגד" – ראה בהערה 10 בעמ' 129 – ומשמע אפוא שטעמה של ההוראה האמורה כאן הוא ככיבוד הנוהג המושלמי דווקא...

– כך עולה מן האמור בסעיף 19 לעתירה – כי "לא נעשה מאומה על-ידי מוסדות המדינה ביחס לשמירתו החיובית של הר-הבית כמקום קדוש לבני דת ישראל" וכי מכיוון ששר הדתות ממונה על ביצוע החוק, הרי שעליו "החובה לדאוג שמעשי השמירה הדרושים יינקטו באופן חיובי" (ראה גם סעיף 30 לְבִקְשָׁה). ברור, שטענה זו נושאת אופי כללי וסתום, שכן לא הצביע העותר על הדברים שצריכים להיעשות כדי להבטיח "באופן חיובי" את השמירה על הר-הבית כמקום קדוש לבני דת ישראל, וגם לא ביקש שבית-משפט זה יקבע את מכלול הדברים הללו, ואילו ביקש זאת, לא היינו נענים לו. כמו-כן, לא בא העותר לדרוש שנצווה על המשיב לדאוג להתקנת תקנות לעניין זה. כל אשר דרש לשם תיקון המצב [שעליו התאונן, הוא, כאמור, שהמשיב יצווה על-ידינו באופן כללי לנקוט צעדים המבטיחים שהפיקוח על הכניסה להר-הבית יהיה מופקד בידי אנשים שעניינם הוא בשמירה עליו כמקום קדוש לבני דת ישראל. מחד גיסא, אין לומר כי המשטרה, שעליה הוטל תפקיד השמירה על הר-הבית והנעזרת לשם כך על-ידי החיילים העומדים ליד שער הכניסה, אין לה עניין לשמור עליו כמקום קדוש ליהודים; מאידך גיסא – וזה העיקר – הדיבור "אנשים שעניינם בשמירה עליו כמקום קדוש וכו'" הוא כללי וסתום, באין הוראה בצדו, כיצד חייבים אותם אנשים לנהוג לשם מילוי התפקיד האמור.

האמת ניתנה להיאמר, כי מה שמבקש מאתנו העותר, הוא, שנורה למשיב באופן כללי, שידאג לביצוע החוק הנדון, וברור שאין כל תועלת ממשית במתן תרופה שכזאת. אולם, גם אם פירוש זה של הסעד הנזכר בחלק א' של הצו-על-תנאי הוא מרחיק לכת, מכל מקום הלכה פסוקה היא, שאין בית-המשפט הגבוה לצדק נוהג להושיט סעד שהוא בעל אופי כה כללי כמו זה שנתבקשנו להעניקו במקרה דנא. ...

הואיל וכך, נופל גם חלק א' של הצו-על-תנאי.

על יסוד האמור, יש לבטל את הצו-על-תנאי.

מ"מ הנשיא (זילברג):

מסכים אני לפסק-דינו של חברי, הנשיא המלומד, אך מכיוון שהעותר, בעתירתו, משתמש בטרמינולוגיה תלמודית ומסתמך (לפעמים שלא כהלכה) על מקורות תלמודיים, רצוני להעיר אי אלה הערות.

1. סעיף 1 של חוק השמירה על המקומות הקדושים, תשכ"ז/1967, מצווה לאמור:

"המקומות הקדושים יהיו שמורים מפני חילול וכל פגיעה אחרת, ומפני כל דבר העלול לפגוע בחופש הגישה של בני הדתות אל המקומות המקודשים להם, או ברגשותיהם כלפי אותם המקומות".

ברור כי שמירה זו אינה זהה עם השמירה האמורה בפרק שמיני של הלכות בית הבחירה להרמב"ם,³³ וזה משני טעמים:

(א) השמירה האמורה שם מיוחדת לבית-המקדש; השמירה האמורה כאן (בחוק הישראלי) מתייחסת לכל המקומות הקדושים;

(ב) השמירה האמורה שם חלה, כמצווה דתית, בזמן שבית-המקדש קיים, אך לא בזמן הזה לאחר שחרב המקדש,³⁴ ועצם גינוני השמירה ומקומותיהם יוכיחו (עיין 'מידות', פרק א' משנה [א']-ב')! אין בימינו לא הבתים ולא השערים ולא הפינות עליהם שמרו אז הכוהנים והלויים, ואין אנו יודעים אפילו היכן מקומן המדויק של עשרים וארבע נקודות השמירה ההן בהר-הבית של ימינו.

2. חובת השמירה על המקומות הקדושים בזמננו מקורה אפוא אקסקלוסיבית[°] בחוק השמירה הנ"ל, וחלקה הראשון הוא: שמירה מפני חילול. לא קל להגדיר חילול הקודש מהו, והטעם הפשוט הוא משום שלא ייקל, ואף יקשה שבעתיים, להגדיר את עצם מהות הקדושה. הנה, למשל, בתיאור עשר הקדושות – זו למעלה מזו – המצויות בארץ ישראל, למן הקדושה הכללית של הארץ ועד לקדושה, הגבוהה מעל גבוה, של קודשי הקדושים בבית המקדש ('כלים', פרק א' משניות ו'ט'), לא ראה בעל המשנה דרך לאבחן ביניהן בלתי אם על-ידי ציון הדינים השונים החלים על כל קדושה וקדושה. כל אשר ניתן לומר כאן, בהגדרה גורפת ורופפת, הוא, כי המונח "קדוש" על כל נטיותיו הוא: משהו מופרש מן הכלל ומיועד למטרה מיוחדת – על-פירוב (אך לא תמיד) אֶל־להית או נעלה. למשל: "אם שלי הם – הרי הם מוקדשין לשמים" ('נדריים', דף מ"ח, עמוד א'); "הנרות הללו

33 השופט זילברג מתייחס כאן לדברי שב"ד בסעיף 19 לעתירתו.

34 קביעתו הנחרצת הזאת של השופט זילברג, לא-רק שנויה במחלוקת – שכן יש מי שכתב בדיוק להפך, שמצנת השמירה בהר הבית שרירה גם לעת החורבן – אלא שבשב"ד עצמו הכין מראש ברשימותיו את הטיעון הזה, בהסתמך על המחבר אשר כתב זאת, שהוא הרב הלל משה מעשיל גלבשטיין בספרו 'משכנות לאביר יעקב'.
הציטוט הזה מרשימות הטיעונים שהכין שב"ד יובא להלן בַּמדור 'בשולי העתירה' בראש ההוספה השלישית בעמ' 172. דא-עקא, אין בידינו לקבוע אם בדיון שהתקיים בבית-המשפט אכן הושמעה האסמכתא הזאת באוזני השופטים, או שלא.

קודש הם, ואין אנו רשאים להשתמש בהם אלא לראותם בלבד" (זמר ליל חנוכה); "ופשטא דמילתא (פשוטו של פירוש הוא): מקודשת לי (לבעל) – מיוחדת לי" (תוספות 'קידושין' דף ב' עמוד ב', דיבור המתחיל 'דאסר לה'). ככל שהמטרה היא יותר יהודית [צ"ל: ייחודית], יותר אקסקלוסיבית, העצם הוא יותר קדוש. קודש-הקודשים של בית-המקדש היה המקום המקודש ביותר בכל העולם כולו, ושגב קדושה זו מצא את ביטויו בדין: "שאיין (אדם) נכנס לשם אלא כוהן גדול ביום הכיפורים בשעת העבודה" ('כלים', שם, משנה ט').

3. לעומת זה אין כל ספק בדבר, כי מצווה היא מן התורה לכבד את המקדש, שלא לבזותו ושלא לנהוג בו קלות ראש. בגלל המקדש שעל ההר משתרעת חובת כיבוד זו על כל הר-הבית. כינויה הטכני של חובה זו הוא לא כיבוד מקדש, אלא "מורא מקדש"; מקורה הוא בפסוק "את שִׁבְתֵי תִשְׁמְרוּ וּמִקְדְּשֵי תִירְאוּ" (ויקרא, י"ט 30, כ"ו 2), והיא קיימת לעולם, גם לאחר שהמקדש חרב ('ברכות', דף נ"ד, עמוד א'; רמב"ם, שם, פרק ז', הלכות א', ב', ז'). אפשר אפוא לומר, כי אם הדיבור "שמירה מפני חילול" פירושו הוא "שמירה על כיבוד", הרי עד כמה שכיבוד זה נוגע ליהודים והר-הבית, לא יצר המחוקק הישראלי יש מאין, אלא הלך בדרך שנכבשה על-ידי התורה והתלמוד.

4. ואף-על-פי-כן אין אני נוטה להיענות לעתירתו הראשונה של בא-כוח העותר, היא העתירה להבטיח –

"שהפיקוח על הכניסה להר-הבית יהיה בידי אנשים שעניינם הוא בשמירה עליו כמקום קדוש לבני דת ישראל".

חוץ מזה שכלליותה וסתמיותה של עתירה זו עשויות לבטל כליל את יעילותו של הצו שיינתן על-פיה – ואין בית-משפט זה נותן צווים עקרים או בלתי יעילים ... – הרי לא הובאה לפנינו כל הוכחה כי שר הדתות התרשל במילוי החובה שהוטלה עליו בסעיף 1 של החוק,³⁵ או שנתן לעושי דברו הוראות הנוגדות את הוראות הסעיף הנ"ל. מעשיהם הפוגעים של פקודיו – אם היו כאלה – אינם

35 סעיף 1 של 'חוק השמירה על המקומות הקדושים' הובא בראש הערתו הראשונה של השופט זילברג. סעיף 2 לחוק – הנזכר מיד, בסוף פסקה זו – קובע כי "המחלל מקום קדוש או הפוגע בו בכל דרך אחרת, דינו מאסר שבע שנים. העושה דבר שעלול לפגוע בחופש הגישה של בני הדתות אל המקומות המקודשים להם, או ברגשותיהם כלפי אותם מקומות, דינו מאסר חמש שנים".

עניין לענות בו כלפי השר המשיב, והעותר יכול לבוא על סיפוקו בפנותו אל הרשויות המוסמכות לנקוט צעדים משפטיים נגד הפוגע על-פי סעיף 2 של החוק.

5. עתירתו השנייה של העותר: לנקוט "את הצעדים הדרושים לשחרור הכניסה להר-הבית מן התלות בהצגת כרטיס או בתשלום כלשהו", היא לכאורה יותר מבוססת, אך לדעתי יש לדחותה אף היא, הואיל – וכפי שמדגיש הנשיא – "טרם נקבעו סדרי הגישה אל הר-הבית באורח סופי".

התעלם העותר משפע הבעיות והלבטים והדילמות שירדו עלינו כחֶתֶף במפגש הפתאומי, הדרמטי, עם ההר והכותל, אחרי תקופה ארוכה, מלאת כמיהה וגעגועים, של קרוב לאלפיים שנה. ועדיין לא עיכלנו את ההלם ההוא, עדיין נתונים אנו בעיצומו של תהליך ההתאמה של מחשבותינו ורגשותינו אל המציאות החדשה. לכשיסודרו העניינים והמצב יהפוך נורמלי, יהא זמן ומקום לדון גם באותו תשלום פעוט הנגָּה מיהודי ולא ממושלמי הנכנס להר-הבית דווקא דרך שער המג'ליס.³⁶ לעת-עתה, ובהשוואה לבעיות הדחופות המנסרות ברומו של עולמנו, אלה הם פכים קטנים, בחינת עניינים של פחות-משווה-פרוטה שאין בני ישראל נהרגין עליהם.

מסכים אני אפוא עם הנשיא המלומד כי יש לדחות את העתירה על שני חלקיה גם יחד.

השופט ברנזון:

אני מסכים לפסק-דינו של הנשיא.

השופט כהן:

מסכים אני לכל נימוקיו ומסקנותיו של חברי הנכבד, הנשיא, ואף להערות והארות שהוסיף חברי הנכבד, מ"מ הנשיא, ואין לי מה להוסיף על דבריהם.

השופט קיסטר:

מסכים אני לפסק-דינו של הנשיא המכובד וברצוני להצביע על הקשיים העומדים בפני רשויות המדינה בעניינים הנדונים בעתירה.

36 שער המג'ליס הוא השער שלידי משרדי הנהלת ההקדשות המושלמיים, והשופט זילברג מתייחס כאן לתיאורו ולטענתו של שב"ד האמורים בסעיפים 26 ו-28 לעתירתו.

לית מאן דפליג כי הר-הבית הוא מקום קדוש לעם ישראל מאז ומקדם כפי שטוען זאת העותר, ושם מקום המקדש וקודש-הקודשים, אבל אין להתעלם מכך כי מאז צמיחת האש"ל לפני למעלה מ-1300 שנה רואים המושלמים את הר-הבית או חלקים ממנו כמקומות המקודשים גם להם.

אכן, בשטח הנתון בידי מדינת ישראל ישנם מקומות נוספים המקודשים ליותר מאשר לבני דת אחת, והמחוקק רצה להתייחס בשוויון לכל הדתות ולדאוג לשמירת המקומות המקודשים לכל דת ודת. מצד אחד קבע המחוקק את חובת השמירה כדי לא לפגוע בחופש הגישה של בני הדתות השונות אל המקומות המקודשים להם, ומצד שני נקבעה חובת שמירה מפני חילול וכל פגיעה אחרת וכן חובה למנוע פגיעה ברגשותיהם של בני הדתות כלפי אותם המקומות. לכל דת ישנם דינים ומנהגים שונים ביחס לדרך כיבוד, התנהגות ואף תנאי כניסה וסייגים לגבי כניסה למקומות המקודשים להם, ולא קל לצאת ידי חובת כולם ולהבטיח חופש גישה לבני דת אחת – מצד אחד, וכיבוד ואי-פגיעה ברגשות בני דת זו או אחרת – מצד שני.

אין לי צורך לעמוד במקרה דנא על הבעיות המתעוררות לגבי הר-הבית, באשר העתירה נדחית מהנימוקים האמורים בפסק-דינו של הנשיא הנכבד.

לפיכך הוחלט לבטל את הצו-על-תנאי ולחייב את העותר לשלם למשיב את הוצאות המשפט בסכום כולל של 300 ל"י.

ניתן היום, כ"ז באדר תשכ"ח (27.3.1968).

(—)	(—)	(—)	(—)	(—)
שמעון אגרנט הנשיא	משה זילברג מ"מ הנשיא	צבי ברנזון שופט	חיים כהן שופט	יצחק קיסטר שופט

★

סיומה של פרשת העתירה היה במכתב מיום כ"ח בניסן תשכ"ח, אשר בו הודיע פרקליט המדינה צבי בר-ניב לעוה"ד דניאל ינובסקי על החלטתו לוותר על ההוצאות שבית המשפט פסק בדין שהתקיים לפי עתירתו של שבתי בן-דב.

פסק הדין פורסם ב'פסקי-דין של בית המשפט העליון לישראל', כרך כ"ב, חלק ראשון, תשכ"ח/תשכ"ט 1968, עמ' 440-448.

★

לאחר שעתירתו נדחתה, לא שב שב"ד לעסוק בה ולא הגיב בכתב על פסק הדין. עם זאת, בחיבורו 'על תכנון ירושלים' (כרך זה) – בסעיף: 'דָּבָר של בגידה' – הוא נזקק לְעניין בשורות ספורות, כדי להדגים את הבגידה; שב"ד ציטט שם את השתבחותו של השופט אגרנט בחוק החדש, הנאור, המעניק 'שוויון זכויות לבני כל הדתות במקומותיהם הקדושים', ואת מחויבות המדינה לקדושת הר הבית לְאֶשְׁלָם, הַשָּׁוָה – ובעצם ואף גוברת – על מחויבותה לקדושתו העברית, כתלמודו של השופט קיסטר. (ראה זאת שם בעמ' 468, בַּפְּסָקָה הפותחת בְּמִילָה: "דוגמה").

בשולי העתירה

כ"ח באייר תשכ"ז

הרב גורן – ספר התורה בידו – עם הצנחנים ואנשי הרבנות הצבאית על רום הר הבית.
(לרב גורן תוקדש ההוספה השנייה במדור זה, בעמוד 170).

הוספה ראשונה

בהמשך להערה 7, עמ' 125

מכתבו של שב"ד לשופטים

בבית המשפט העליון בשבתו כבית משפט גבוה לצדק בג"ץ 223/67

העותר: שבתי בן-דב, עו"ד, רחוב עמק רפאים 17 ירושלים

נגד

המשיב: שר הדתות, משרד הדתות, ירושלים

לכבוד השופטים,

בא-כוחי, עוה"ד ינובסקי, העמידני בבהירות רבה על כל צדי חומרתה של השאלה שנתעוררה, האם אין ראוי להשמיט מנימוקי עתירתי הנ"ל את הסעיפים 6 ו-34 [כמספריהם בנוסח העתירה השני], שהאחד מהם מציין את המצווה המוטלת על-פי תורת-ישראל לדורי דורות לבניין בית-המקדש במקומו, לכשיניח לנו ה' מאויבינו, ואילו השני עומד על בטלות ההקדש המושלמי בהר-הבית, אחר שהקניין וההקדש הישראלי לא פקעו בהר-הבית מעולם ואין הקדש תופס בדבר שאינו של המקדיש. שקלתי היטב את הבעיה שמר ינובסקי הציג לפני, ומבקש אני רשות מכבוד השופטים להביא לפניכם את טעמי העמדה שרואה אני נכון לנקוט בעניין:

א. שני הסעיפים הנידונים הם יכין ובוועז של עתירתי. אין הר-הבית קדוש לישראל כשהמקדש הוא חרב אלא בגין אותה המצווה, לחזור ולבנות את המקדש במקומו. טול את המצווה הזאת, ולא הנחת אלא זכר לחורבן, זכר לדבר שהיה ומת ושוב לא יהיה – והמוות לפי תורת ישראל אינו מקדש כי אם מטמא.

סעיף 6 הוא אפוא נשמת החיים של עתירת, אשר אלמלא אמתו לא היה לעתירה טעם כלשהו – ומצד שני, לא פחות חשוב ממנו הוא גם סעיף 34. בשום פנים ואופן לא הייתי בא להתלונן על הצבת שומרים בהר־הבית לעניין ההקדש המושלמי או על גביית דמי כניסה להר־הבית לצורכי אותו הקדש, לו דימיתי כי הר־הבית אמנם הוא הקדש מושלמי. ייתכן אמנם שראוי אני לזכות בעתירתי בגלל עצם העובדה שהשומרים הללו והגבייה הזאת פוגעים בזכויותי כבן דת ישראל; אבל הם לא היו פוגעים בזכויותי לו ההקדש המושלמי היה תופס – ושוב נמצא אפוא כי בלי הסעיף הנידון אין לעתירתי בסיס לעמוד.

ב. מה שאמרתי בפסקה א' פירושו הוא במילים אחרות כי לעניות דעתי שני הסעיפים הנידונים הם מן הרלוונטיים ביותר בעתירה, וחושש אני שאם לא אעמוד עליהם אסתכן באופן חמור בסיכוי של דחייה, או בזכייה בעלת אופי שונה לגמרי מזה שאני מבקש.

ג. מלבד השיקולים המהותיים שהזכרתי, לקחתי בחשבון את הרושם ששני הסעיפים הנידונים עשויים לעשות על אנשי ההקדש המושלמי ועל ידידיהם בעולם, וכן לקחתי בחשבון את המשמעות והתוצאות שעשויות להיות לרושם הזה. לעניות דעתי, אין הרושם הזה, על משמעותו ותוצאותיו, יכול להיות שונה מן הרושם, המשמעות והתוצאות הכרוכים בעתירתי ממילא. עתירתי היא עתירה ששר הדתות ימלא את המוטל עליו לשם קיום זכויותי לגבי הר־הבית כבן דת ישראל; אך פירושו הברור של דבר זה במילים אחרות הוא שמבקש אני כי שר הדתות ימלא את המוטל עליו, בגדרי יכולתו החוקית, כדי להתחיל בהחזרת הר־הבית לעם ישראל, לא רק מבחינת הריבונות הממלכתית אלא גם מבחינת השייכות הדתית, התרבותית וההיסטורית, התלויה בשייכות הקניינית, אשר יומרת ההקדש המושלמי נועדה לבטל את כולן. את הפירוש הברור הזה אי־אפשר להסתיר, כי גלוי הוא על פניה של העתירה מכל־מקום, ולעניות דעתי – ממילא אין אס־כן טעם לנסות ולהסתירו, ואדרבה: יהא בזה טעם לפגם, מבחינה נפשית ותכסית גם יחד, אם אנסה להסתירו.

ד. לאור האמור לעיל מרגיש אני שאם אשמיט את שני הסעיפים הנידונים אחטא בניסיון לבוא לבית המשפט שלא מתוך כנות מלאה, כביכול "בידיים בלתי־נקיות", ולזאת איני מסוגל ואינני מוכן.

ה. בהתאם לאמור, לא הייתי יכול להסכים לקבלת הצו-על-תנאי שהוצא [לפני חמישה ימים], לו הותנה מלכתחילה בהשמטת שני הסעיפים הנידונים, ולכן גם בדיעבד סבורני שלא אוכל להשמיטם.

אני מבקש אפוא את כבוד השופטים שישקלו את כל הנימוקים ששטחתי בזה ויאשרו את הנוסח המתוקן של העתירה שהגשתי, בלי שהסעיפים החשובים כל כך בעיני יושמטו.

בכבוד רב
שבתי בן-דב

ירושלים, י"ב באלול תשכ"ז

הוספה שנייה

בהמשך להערה 9 (סיפא), בעמ' 128

הרב הראשי לצה"ל, אלוף שלמה גורן עם שחרור הר הבית: דברים שבפועל, דברים שבכתב, ודברים שבעל־פה

בנוסף לשלטים מטעם הרבנות הצבאית שנקבעו בשערי הר הבית – שלטים אשר שב"ד הזכיר כאן לשבח – מינה הרב גורן קצינים מן הרבנות הצבאית לאחראים בהר, והקים ליד שער המוגרבים, בגבול ההר, מדרשה של הרבנות הצבאית. בשבועות שלאחר השחרור קיימו הרב וחייליו בשטחו הפתוח של ההר תפילות בציבור, לרבות קריאה בתורה. תפילת המנחה של תשעה באב תשכ"ז, שבה הוצב שולחן לקריאת התורה מול המעלה הדרומי אל הרמה אשר במרכז ההר, עוררה הדים בתקשורת, ובסיומה הודיע הרב גורן כי בכוונתו לערוך בהר תפילת רבים ב'שבת נחמו'.

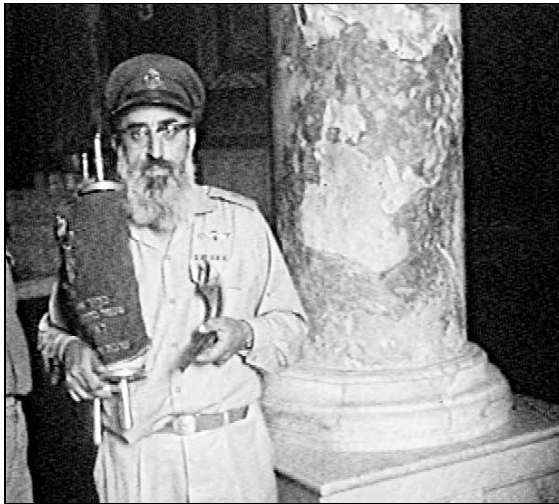
הודעה זו עוררה את חמתו של משה דיין והוא הביא את העניין לוועדת שרים אשר קיבלה את ההחלטה הזכורה לשמצה – 'החלטה 761' – לאסור את קיומה של התפילה הזאת. בפקודתו של דיין גם חדלה מפעולתה המדרשה הצבאית בהר, והיא פונתה בכ"ה באב. ב־ביום כתב הרב גורן מכתב ארוך, מר וכואב, אל שרי הממשלה, האשימם במחזל הנורא של הפקרת ההר, הפציר כי יחזרו בהם מן האיסור על תפילת יהודים בהר הבית, וקרא להם להציל את קודש הקודשים של האומה מיד צר. מלבד מכתב תשובה אחד (מן השר משה קול), לא זכה מכתבו של הרב לתגובה. (ראה זאת – בהרחבה רבה – במבוא של הרב גורן לספרו 'הר הבית', ירושלים תשנ"ב, עמודים ט'–כ"א).

מה שאין הרב גורן מגלה בספרו – ואף יוצר (בעמוד ד') רושם הפוך לעדות שתובא כאן – הוא שביום השחרור ניסה לשכנע את אלוף פיקוד המרכז, עוזי נרקיס, לפוצץ את כיפת הסלע. בעומדם על רחבת ההר, ניגש הרב אל האלוף, וב'ארבע

עיניים' אמר לו: "עווי, זה הזמן להכניס מאה קילו חומר נפץ למסגר עומר, וזהו; פעם אחת ולתמיד ניפטר ממנו... אתה לא קולט איזו משמעות כבירה תהיה לדבר. זו ההזדמנות שניתן לנצלה עכשיו, ברגע זה; מחר כבר אי-אפשר יהיה לעשות שום דבר". עווי נרקיס ביקש מן הרב לחדול, ואף איים עליו שאם ימשיך בשכנועו ייקח אותו לבית סוהר...

נרקיס נצר את השיחה ולא הזכירה אלא פעם אחת, בשנת תשל"ב, כשסיפר זאת לעיתונאי וביקש ממנו שלא לפרסם. משפורסם הדבר בכל-זאת, הכחיש הרב גורן את הסיפור מכל וכול, ואף איים על העיתונאי בתביעת דיבה. כחצי שנה לפני מותו מסר עווי נרקיס את כל פרטי השיחה, מילה במילה, לעיתונאי אחר, נדב שרגאי – וביקשו לפרסם את הדברים רק לאחר מותו.

עדותו של נרקיס אכן פורסמה מיד לאחר מותו, על-ידי שרגאי, בעיתון 'הארץ' (ב' בטבת תשנ"ח, עמ' ב'3), תחת הכותרת: 'רבי, תפסיק'. בכתבה מובאת גם התבטאות נוספת של הרב גורן סמוך לשחרורו ההר, בהרצאה (מוקלטת) בפני קציני הרבנות הצבאית; ההתבטאות היא דומה, ובהחלט מחזקת את עדותו של נרקיס. הרב גורן לא חזר עוד על דבריו אלה, ואף הסביר בעל-פה ובכתב מדוע אין לפגוע בקודשי האשלים שעל ההר.

ביום שחרור הר הבית נכנס הרב גורן לפני ולפנים, למקום קודש הקודשים, בתוך כיפת הסלע. בתמונה הוא ניצב ליד עמוד אחד ממעגל-העמודים המקיפים את אבן השתיה. הרב עצמו לא סיפר זאת ברבים, והתמונה הופקה מסרט נדיר המצוי בארכיון צה"ל.

הוספה שלישית

לדברי העורך בעמ' 153, בפסקה הפותחת במילה "האחד"

מתוך רשימת הטיעונים שהכין שב"ד לקראת הדיון בעתירה

• [בהקשר ל'חוק השמירה על המקומות הקדושים' הקובע שמקומות אלה "יהיו שמורים מפני חילול... ומפני כל דבר העלול לפגוע... ברגשותיהם (של בני הדתות) כלפי אותם המקומות".]

"נשאר אם-כן רק להראות עוד שמעבר לנחיצות הפיקוח הישראלי כדי למנוע חילול ופגיעה ברגשות, הרי אף עצם היעדר הפיקוח הישראלי הוא הימנעות ממילוי חובה, ויש בו משום חילול ופגיעה ברגשות.

לעניין זה ראה רמב"ם, פרק ח' מהלכות בית הבחירה, הלכות א' ו'ג', כמובא בגוף העתירה [בסעיף 19], וראה גם 'ספר משכנות לאביר יעקב', לרב הלל משה מעשיל גלבשטיין, ירושלים תר"ן, בקונטרס 'טוב ארץ צבי'; ובייחוד בדף ג': "תשובה על השאלה אם מצנת שמירת המקדש נוהג גם בזמן הזה, אף-על-פי שבעוונתנו אין ההיכל בנוי... ומלשון הרמב"ם שבפירוש המשנה ('תמיד' פרק א') נראה ומוכח להדיא [= במפורש] שגם עכשיו, בזמן הזה, אף-על-פי שחרב בעוונתנו, מכל-מקום נוהג מצוה זו... וכן נראה לפי מה שכתב הרמב"ם פרק ו' מהלכות בית הבחירה הלכות י"ד ו"ט"ו...".³⁷

37 • הנה זהו התרגום-לעברית של לשון הרמב"ם בפירוש המשניות למסכת תמיד, פרק א' משנה א':

"בשלושה מקומות הכוהנים שומרים בבית המקדש' וכו'... ודע שאלו השומרים ששומרים המקדש על פי המשמרות, אינו מחמת פחד, אבל [= אלא] זה דרך גדולה לַבִּית, לכבוד ויקר. וכן היו שומרים המשכן במדבר, ובימי שלמה, ועד לעולמי עד...".
במהדורתו של הרב קאפח מתורגם הביטוי האחרון: "ועד סוף הדורות".

• לעניין ההסתמכות על דברי הרמב"ם בפרק ו' מהלכות בית הבחירה – ראה בחלקה השני של הערה 6 לסעיף 5 של העתירה, לעיל בעמ' 125.

● [בהקשר לסעיף 2 (ג) בהודעת המשיב, הקובע כי "שאלת הפיקוח על הכניסה להר הבית... אינה מעניינינו של העותר".]

"ביחס לעניין האישי שיש לי בפיקוח על הכניסה, יש להזכיר לא רק את הפגיעה ברגשות, אלא גם את חלקי בשותפות הלאומית בהר הבית. לעניין זה ראה את המקורות המוזכרים בגוף העתירה [בסעיף 5], ובייחוד משנה 'נדרים' פרק ה' משנה ה' ו'בבלי' 'ביצה' דף ל"ט עמודים א'-ב', וספרי 'דיני הקניין במוחזק' (מודפס במכונת כתיבה, עמ' 28-31 והערות נ"ו-נ"ז שם), ובייחוד דברי הר"ן [רבנו ניסים מגירונה] בפירושו ל'נדרים' דף כ"ח עמוד א' דיבור המתחיל 'במוכס העומד מאליו'. ...".

שב"ד מפנה כאן לדבריו שבספרו 'דיני הקניין במוחזק' – השלישי מתוך ארבעת כרכי עבודתו המשפטית 'תורת דיני הקניין', הנמצאת בכתובים וטרם ראתה אור. (על העבודה בכללותה, ראה את איגרתו של שב"ד לשמואל קרמר, במדור האיגרות בכרך א' עמ' 620).

ההפניה היא אל הפרק 'נכסי ציבור ורשות הרבים', לחלק העוסק בדיני ישראל – (להבדיל מן הדינים במדינת ישראל, באירופה ובמשפט האנגלי, הנסקרים בנפרד) – פסעיפים: 'כרמילית' ו'דברים של עולי בבל' ונכסי העיר'.

נביא כאן קטעים נבחרים מן הפתשגן ומן ההערות (בשנויי עריכה קלים הנובעים מתלישתם מן הרצף):

"... הבעלות הקיבוצית של השבט [כפופה] לריבונות הכללית, אשר כל ישראל, מבני כל השבטים, שותפים בה בארץ-ישראל כולה"¹¹ – ופירושו של דבר הוא ודאי שאין השבט חופשי לשלוט בשטח הארץ שבבעלותו המיוחדת, אלא לפנים מן המסגרת של הדין הישראלי הכללי, הטרומי, ובגדרי הסמכויות המופרשות לו בתוך המסגרת הזאת.¹² ...

נו השווה דברי הר"ן בפירושו על 'נדרים' דף כ"ח עמוד א', דיבור המתחיל 'במוכס העומד מאליו'. [שם מטעים הר"ן, כי רק במלכי גויים – שארצם היא שלהם – חל הכלל 'דינא דמלכותא דינא', אבל לא-כן במלכי ישראל, "לפי שארץ-ישראל כל ישראל שותפין בה".]

נז רעיון "האמנה החברתית" של ברית שבטים ריבוניים – המונח לכאורה ביסוד תפיסת הממלכתיות הישראלית לפי מה שראינו לעיל – באמת אינו ממצה את העניין. עליו יש

'דברים של עולי בבל' ונכסי העיר

שני סוגים נוספים של נכסים השייכים לענייננו מוצאים אנו בסוגיה הנמשכת מן המשנה ב'נדרים' פרק ה' משנה ה', ומתבררת בגמרא במסכת ביצה דף ל"ט עמודים א' ו'ב'. כאן מבחינים בין 'דברים של עולי בבל', וכגון: הר הבית והעזרות (והלשכות) ובור [מים] בדרך לירושלים שעולי רגלים מסתפקים ממנו, לבין נכסי כל עיר ועיר, ו'כגון הרחבה והמרחץ ובית-הכנסת והתורה והספרים'. לגבי 'הדברים של עולי בבל' מתברר לכאורה שאלה הם נכסים אשר עולי בבל הפקירום לכל ישראל, ואשר גם ישראלים המודרים הנאה זה מזה אינם מנועים מלהשתמש בהם – בעוד שנכסי העיר עומדים לכאורה בבעלות המשותפת הרגילה של כל בני העיר, ואילו בני העיר המודרים הנאה זה מזה מנועים מלהשתמש בהם; אולם, באמת אין לקבל דימוי זה בלי תיקונים מרחיקי-לכת.

ראשית, כמה שנוגע ל'דברים של עולי בבל' אין צריך לומר כי אין אלה סתם נכסים של הפקר שכל אדם יכול לזכות בהם ורשאי להחזיקם כראות עיניו. האמת היא שלשון 'הפקר' משמשת כאן במקום הקדש, ולא השתמשו במושג ההפקר אלא משום שהקדש זה הוא ממין מיוחד, באשר תוכנו הוא שכל ישראל יהיו רשאים להשתמש באותם דברים וליהנות מהם בגדרי תעודתם כאילו היו הפקר, ולהבדיל מנכסים המיוחדים לבעלים פרטים.^{נט} ... מצד אחד מונחת ביסודו [של ההקדש

להוסיף מה שהזכרנו לעיל גם-כן, שהריבונות של כלל ישראל בארץ ישראל היא שותפות, ואף שותפות הפרטים הישראליים, בנבדל מהשתייכותם השבטית; ואילו שותפות זו אינה דווקא פרי של הסכם (בין פרטים או שבטים), אלא היא נוצרה באופן אוטומטי, בשעה שיצאו בני ישראל מארץ מצרים (בעל כורחם, בעקב גירוש), מכוח הזכות-בְּרָאוּי שבאה להם בירושה מאבותיהם, אף מלפני היות השבטים (דוק ב'כבא בתרא' קי"ט א' ורשב"ם שם). ...

[להלן ממשיך שב"ד ומנתח את צדדי הריבונות המגולמים במלך ישראל ובסנהדרין, ואת מערך הזיקות שבין העם, ארצו, מלכו, ובית-דינו. דברי שב"ד בהמשך ההערה הזאת – כמו-גם הסבר הפניותיו ל'כבא בתרא' ולפירוש הרשב"ם – הריהם נתונים בְּהוֹסְפָה לנספח ב' לְסֵפֶר 'גאולת ישראל במשבר המדינה' (כרך ב'), נספח אשר כותרתו היא: 'לעניין היחסים בין הרשויות המדיניות'; ראה זאת שם בעמ' 550 ואילך].

נט ראה ב'מאור הקטן' [לרבי זרחיה הלוי] על 'ביצה', סוף פרק ה', כי "לשכות וְעִזְרוֹת והר-הבית, מקדש קדישי [= מקודשים ועומדים]" – ורק משום כך, ולא משום שהפקר ממש הם, "לית להו בעלים"; וראה גם פרק א' מהלכות בית הבחירה [להרמב"ם], הלכות ג' נ"כ', כי בית-המקדש ומקומו וְכִלְיוֹ הם הקדש לגבוה.

המיוחד הזה] ההנחה שמקורו בבעלות טרומית, לאומית-כללית – שותפות לאומית^ס – ושוב, לאו דווקא שותפות רגילה בדיני ממונות, כי אם שותפות המתגלמת בנציגות הלאומית-הממלכתית, 'עולי בבל', שהיא מוסמכת היתה 'להפקיר' או להקדיש את הנכסים בשם העם; ומצד שני, אף לאחר מעשה-ההקדשה לא נהפכו הנכסים לאסורים-בהנאה לגמרי, כדרך ההקדש הרגיל, אלא עצם הקדשם ואיסור הנאתם הכללית השאיר עוד לָעַם את הרשות להוסיף ולהשתמש וליהנות מהם, ולו גם בגדרים קבועים ומצומצמים – ונמצא אפוא כי מבחינה ידועה ובגבולות אלה עדיין נשארה כאן הבעלות הלאומית המשותפת בעינה.^{סו} בסיכומו של דבר נשאר אס-כן המעמד המשפטי של דברים אלה במצב ביניים: מכלל נכסי-בעלים רגילים הם יצאו, ולכלל הקדש גמור הם לא באו, ולפי הגדרת 'נימוקי יוסף' [לרבי יוסף חביבא]^{סב} הריהם כאילו הקדש".

ס ביחס לבור [מים] שפֶּדֶרְך, ייתכן שהבעלות הלאומית באה כאן בירושה מן הבעלות השבטית, אך ביחס להר-הבית אמנם חלה הבעלות הלאומית-הכללית מלכתחילה, כי ירושלים לא נתחלקה לשבטים: ראה פרק ז' מהלכות בית הבחירה [להרמב"ם], הלכה י"ד.

סא ראה פירוש המשניות להרמב"ם, 'נדרים' פרק ה' משנה ה'. [הנה זהו פירושו של הרמב"ם (המוסב על משנה ד', בתרגומו של הרב קאפח): "דבר של עולי בבל", הוא הדבר המשותף לכל עולי הרגל... לפי ש[דברים] אלו, אף-על-פי שבנין אותן ומוציאין עליהן מממון כל ישראל, ויש לכל אחד מהם בהן קניין, אלא שהוא מועט מאוד [ועל-כן] אין חוששין לו".]

סב בפירושו על המשנה שם, דיבור המתחיל 'באר'. [בעל 'נימוקי יוסף' עומד אף הוא על העיקרון שנכסים כאלה אינם יכולים להיחשב כשייכים לפרטים, מכיוון שיש לכל ישראל חלק בהם, "אלא הרי הן כאילו של הקדש".]

הוספה רביעית

לדברי העורך בעמ' 153, בפסקה הפותחת במילה "המסמך"

כתב הנאום שהכין שב"ד לקראת הדיון בעתירה

את כתב-הנאום הזה הכין שב"ד בתגובה להודעת פרקליט המדינה על הטענות שעומד הוא לטעון בשמו של שר הדתות. הכוונה היתה לקרוא את הנאום מן הכתב במהלך הדיון בעתירה, ביום ח' בשבט תשכ"ח (7.2.68); ואולם, כאמור – ומה חבל – הנאום לא ננאם...

אילו הושמעו הדברים באוזני השופטים, כי-אז – גם אם לא היתה התוצאה הסופית משתנה – בכל-זאת לא יכול היה השופט אגרנט להפטיר בקלות שעניין קדושתו של הר הבית ליהודים "אינו נתון כלל לוויכוח" בין העותר לבין פרקליט המדינה, תוך שהוא שב ומדקלם את דבריו של זה-האחרון בהודעתו, כאילו שרירים הם לכולי-עלמא. אילו נפרש ההסבר, אפשר כי גם השופט זילברג לא היה חותם את דבריו בהתייחסות מזלזלת ל"אותו תשלום פעוט הנגבה מיהודי ולא ממושלמי", ואולי היה מבין שלא "פכים קטנים" כאן אלא סימפטום ראשון לחטא ולחולי ממאיר.

ייתכן שגם השופט קיסטר היה מתקשה קצת-יותר בניסוח דבריו הקצרים על יחס השוויון הראוי לכל הדתות במדינת ישראל, תוך רמיזה שאם לא היה הנשיא אגרנט דוחה את העתירה בנימוקיו, היה הוא דוחה אותה בנימוקים של כבוד האֵשֶׁלֶם, משום ש"לא קל לצאת ידי חובת כולם"...

מכל מקום – לעולם לא מאוחר מדי; מה שלא שמעו אז השופטים – הנה-הוא עתה בפניכם, הקוראים.

אודה כי ברגע הראשון שראיתי את ההודעה על טענות המשיב, פחד ורחב לבבי למקרא ההכרזה הרשמית הנמרצת על קדושת הר-הבית, אשר לא נזדמן לי לראות שכמותה – מבחינת הרשמיות ותוקף הסגנון – בהזדמנויות פחות מוצנעות. וכאשר

ראיתי בהמשך מכך, כי "עניין רב לממשלה, משיקולים שבטובת המדינה, כי הצור-על-תנאי יבוטל והעתירה תידחה" – אודה כי ברגע הראשון נכמר בי היצר הרע להיגרר אחר המילים, וחלף בי הדימוי שהנה אין כאן לא התנכרות ולא הפקרה, כי אם שיקול מדיני המכוון בעצם לאותה מטרה שבה כולנו רוצים, ואם-כן הלוא באמת – בין אם נכון השיקול או מוטעה – מכל-מקום לא השיקול שלי כי-אם של הממשלה הוא הצריך להכריע, ומה לי לתקוע טריז בגלגלים של הנהגת המדינה? שמא בכלל מלכתחילה רק פשעתי וחטאתי כשהגשתי עתירה, ועתה אין טוב לפני אלא שאמהר ואסירה, ושלוש על ישראל.

אולם, כבר באותו רגע ראשון של רושם ההכרזה הנמרצת עבר בי גם מין רגש מוזר למקרא המילים ש"קדושת הר-הבית אינה תלויה בשלטון כלשהו". פשיטא שאין היא תלויה בשלטון, ואיש לא אמר שהיא תלויה, ומה הוליד אפוא את התפרצות הלשון הלזו? מה היא באה פה ללמדנו פתאום, ומנין ולאן היא נושבת בכלל?

והנה, את התשובה אין צורך כמובן להרחיק לחפש, כי היא גלויה על פניה מתוך מסיבות העניין.

בעתירתי מזכיר אני את המומנט של שחרור הר-הבית על-ידי צבא ישראל, והעובדה היא שהגשתי את העתירה עקב השחרור ובהסתמך על חוק שאף הוא נתקבל רק אחר השחרור ובגין השינויים שנתהוו על-ידי השחרור; ובכך, בא שר הדתות וטוען שכל אותו עניין השחרור אינו שייך לעניין: הר-הבית היה קדוש ליהודים גם לפני השחרור; כשם שעובדת השלטון הזר לא גרעה מקדושתו אז, כן גם עובדת השלטון הישראלי אינה מוסיפה על קדושתו עתה, וכשם שאז לא נגרע מן הקדושה על-ידי שהמקום נמסר לחזקתה הנוגדת של יומרת הקדש מושלמי, כן גם כבודה של אותה קדושה במקומו מונח אם החזקה הנוגדת תתקיים תחת שלטון ישראל.

אלא שפירוש ברור זה כבר מעביר את הבעיה מן העובדה האובייקטיבית של תוקף הקדושה במופשט אל הבעיה המעשית של מתן התוקף לקדושה במציאות – ועניין זה, כמובן, תלוי עד-מאוד בשלטון, בניגוד גמור למה שטוען שר הדתות. הפרכה והטשטוש שבטענתו יתבררו בעליל אם נאמר את הטענה במילים אחרות, שתחפופנה אמנם את דברי השר בדיוק. מה שהשר אומר, הרי זה שלגבי קדושת הר-הבית אין נפקא-מינה בין שלטונו של טיטוס ובין שלטונו – בכל-זאת אומר, להבדיל – של ד"ר זרח ורהפטיג, והרי זה דבר אשר – עם כל הכבוד הראוי – האוזניים תצילנה לשמוע.

אולם, הדבר הזה, מִצְלֵה-הַאוֹזְנִיִּים, אינו פליטת-קולמוס, ואף אינו נובע רק מצרכים של טשטוש, אלא מבטא הוא מעין פילוסופיה שלמה, המתגלמת גם בניסוח הרישא של הכרזת המשיב, [כמוסבר להלן], ופילוסופיה זו היא המקשרת את ההכרזה לנימוק המעשי של המשיב, בסוף הודעתו, שיש לדחות את העתירה בגלל שיקולי הממשלה בדבר טובת המדינה.

ברישא של ההכרזה נאמר כי "קדושת הרה-הבית לעם היהודי היא מעולם ועד עולם". כלומר, הקדושה היא נצחית לא רק מבחינת נצח-העתיד, בתוך המציאות הזמנית פנימה, אלא היא נצחית גם מבחינת נצח-העבר – ובכך מוצאת היא אל מחוץ לזמן בכלל, ומוצגת היא כקדושה שלא מעלמא הדין – ולפי זה שוב אין תמה במסקנת ההמשך, שלגבי קדושה זו אין נפקא-מינה בין אנטיכוס ליהודה המכבי. אם הקדושה איננה מעלמא הדין, אם היא נצחית-ערטילאית ולא ארצית ומעשית, ממילא משמע באמת, שלא זו בלבד שאין היא תלויה בשלטון – כמוכן שקיימת היא מכל-מקום, ועשויה לחייב אף למרות השלטון – אלא משמע כי שום חיוב ארצי אינו נמשך ממנה בכלל, לא לגבי שלטון ישראל ולא בניגוד לשלטון נכרי, היינו-הך.

יתר-על-כן, משתמע מכאן שאף-על-פי שהקדושה מתייחסת למקום פלוני, הקיים במציאות, הרי שום דבר אינו מחייב אותנו מעשית לגבי אותו המקום, וככל שנרחק ממנו כן ייטב לקדושה. רק אם נהיה רחוקים ממנו נוכל לשכוח שהמדובר הוא במקום קונקרטי ונוכל להתמוגג בכיסופי האידיאה המופשטת, שאינה מחייבת מאומה; אבל אם ימצא המקום לעינינו ומתחת להישג ידנו ורגלנו, לא נוכל להימנע מלהסדיר גם את התנהגותנו הממשית-החולית ביחס אליו – לכאן או לכאן – והרי זה עשוי רק לערבב את הקודש בחול.

בהתאם לתפיסה זו מובן הדבר, ששחרור הרה-הבית לא היה הישג לאומי כי-אם צרה צרורה, הנתקעת כביכול בגרון, לא לבלוע ולא להקיא. לא זו בלבד שהשחרור מסבך אותנו בבעיות המביכות הכרוכות בירידת האידיאה המופשטת פתאום, ושלא-לצורך, מן השמים לארץ, אלא עוד נכרך הוא גם בטענות ומענות ברמה בין לאומית, כאילו לא היו לנו די והותר בעיות מסוג זה בלעדיו. וכאשר ניגשים לדבר על-פי השקפה שכזאת, שעם כל קדושת הרה-הבית אין אנו זקוקים לו ורק סובלים על-חנם בגללו, אין פלא שמגיעים למסקנה כי מוטב להוציא את הרה-הבית מידי צבא ישראל המשחרר ולהחזירו בתודה לטועני הו'אקף המושלמי, כדי שהם כביכול – ולא אנו – יחזרו להיות אחראים לפני המקום על חטא הפקרו ואי-שמירתו של

ההר כראוי; ואין פלא שכאשר מוגשת עתירה נגד התכסיס המחוכם הלזה, רואים בה עוד מכה נוספת אחת ממכות הר-הבית שאינה כתובה בתורה, ומבקשים לדחותה מתוך שיקולים של טובת-המדינה.

אולם, כבוד השופטים! כל הפילוסופיה הזאת היא עורבא פרח, ובאופן פרדוקסלי, עצם העלאתה בהצהרת שר-הדתות היא הרָאָה המובהקת ביותר לטיבה, כי על-ידי העלאה זו רק מתאשר בעליל מה שנחזָה כבר מקדם בדברי המדרש על דלדול מסורת התורה ונושאייה הרשמיים, כאשר באמת יגיע הזמן להתגשמותן של תפילות ישראל במציאות.³⁸

ולא שבא אני לבקש מבית-משפט זה כי יכריע בין שתי גירסאות על טיבה האמתי של קדושת הר-הבית על-פי תורת-ישראל ומה שמתחייב מתוכה. שום שתי גירסאות אינן קיימות כאן, ואין אף שמץ מקום לספק שגם שר הדתות אינו סובר כי הפילוסופיה המשתקפת מדבריו היא התיאור הנכון של קדושת הר-הבית. הכול יודעים, ומן המפורסמות הוא שאין עליהן חולקים ושאינן צריכות רָאָה, שקדושת הר-הבית לישראל היא קדושה ארצית, חיובית-פוליטית. ואם דברי שר-הדתות מגלמים תפיסה אחרת, הרי זה לא מפני שבאמת עומד הוא על בסיסה של תפיסה עיונית אחרת – שהרי שום תפיסה עיונית אחרת לא תיתכן ואיננה קיימת – ואין אני רשאי לבוא ולהציע לבית-המשפט הסברים היסטוריים, סוציולוגיים ופסיכולוגיים, כיצד בכל-זאת קרה הדבר, שעל אף אי-קיומה המוכר של שום הצעת-פילוסופיה מעין מה שתיארתי, מכל-מקום הגיע השר להגשים פילוסופיה כזאת ולגלמה בדברים שאותם הוא הציע כרקע אידאולוגי לדיון בבית-משפט זה.

אם נחזור לענייננו, העובדה נשארת אם-כן שהר-הבית איננו קדוש לישראל "מעולם", כי גם עם ישראל עצמו איננו קיים "מעולם", אלא הוא ברייה היסטורית

38 כוונת שב"ד כאן היא, אל-נכון, לברייתא המובאת במסכת סנהדרין (דף צ"ז עמוד א', ומקבילותיה במשנה ובמדרשים), אשר זו לשונה: "תניא, רבי יהודה אומר: דור שבן דוד בא בו, בית הוועד יהיה לזנות... וחכמת הסופרים תסרח, ויראֵי חטא ימָאָסו, ופני הדור כפני כלב, והאמת נעדרת".

הביטוי "והאמת נעדרת" נסמך על דברי ישעיהו (נ"ט י"ד-ט"ו), אשר זו לשון נבואתו: "והִסָּג אַחֲרָיִךְ מִשְׁפָּט, וצדקה מרחוק תעמד, כי כשלה ברחוב אמת ונִכְחָה לא תוכל לבוא. וְתִהְיֶה הָאֱמֶת נִעְדֶּרֶת וְסָר מִרְעֵ מִשְׁתּוֹלֵל, וְיָרָא ה' וַיִּרַע בְּעֵינָיו כִּי אֵין מִשְׁפָּט".

שיש לו התחלה – ואם נאמר באיזה מקום כי ישראל, בית-המקדש או המשיח, קדמו לבריאת העולם, הרי זה כמובן רק מבחינת האידאה המיוחסת לכביכול [= לקב"ה] ולא מן הבחינה האנושית-החומרית, שרק היא יכולה לעניין כאן אותנו. גם שר הדתות עצמו אינו מדבר על קדושת הרה-הבית לה', אלא על קדושתו לישראל, או לעם היהודי, ומבחינה זו לא נתקדש הרה-הבית אלא משהוקדש על-ידי דוד להיות המרכז הרוחני של מלכות-ישראל – ובכך קדושתו אינה טרנסצנדנטית°, כי אם היסטורית – ולו יהא כי נכון אמנם, וגם לדידנו חשוב הדבר, שקדושה היסטורית זו נועדה להביא את הזיקה הטרנסצנדנטית אל תוך מהלך ההיסטוריה ולתת למהלך ההיסטורי והפוליטי-הארצי תודעה של ייעוד טרנסצנדנטי.

על בסיס זה מתקשרת העובדה, שעם חורבן המרכז שנתגלם במקדש, נהפך הרה-הבית למוקד הארצי אשר שיקומו הוא משימת-השיא של השאיפה להחזרת עטרת ישראל השלמה והמשמעותית ליושנה – והחזון של שיקום הרה-הבית כאמור הוא אמנם היסוד ההיסטורי והתמצית האידאית של מהלך התחייה, אשר צעד אחר צעד כבר הביאנו בינתיים עד כאן. החזון הזה, פתמצית האידאית של מהלך התחייה, אף בא לידי ביטוי מפורש ומנחה, ב'אלטנוילנד' של הרצל, בכתבי הרב קוק, בשירת אורי צבי גרינברג ובעיקרי התחייה של לוחמי חירות ישראל.³⁹

39 • על התייחסותו של הרצל לבית המקדש ב'אלטנוילנד', ראה בהערה 41 לחיבור 'על תכנון ירושלים', כרך זה עמ' 524. פתמונה: בול הרצל שהונפק בשנת תשל"ח.

• מובאות עיקריות מדבריו של הרב קוק בעניין המקדש והשאיפה אליו – דברים הפזורים ברחבי הגותו – כונסו לספר 'אורות המקדש', הוצאת 'תפילין בית אל', תשנ"ז. הנה הקטע הפותח:

"הכוח המחיה את נשמת ישראל היא העריגה הנפלאה לבניין בית המקדש, ולהחזרת כבודו בתכלית שלמותו האידאלית המקוּוּה, שרק צפיה זו מרוממת את כל הדורות כולם לדעת שיש תכלית נשגבה לחייהם והמשכם ההיסטורי. ובנקודה זו גנוז כל עוז החיים של קישור האומה לארץ ישראל. ...". (הקטע נדפס אחר-כך גם בתוך מהדורת כתב-היד המלאה: 'שמונה קבצים', ירושלים תשנ"ט, קובץ א' פסקה תרמ"ח). פתמונה: בול הרב קוק שהונפק בשנת תשל"ח.

• שירת אצ"ג מלאה וגדושה בכיסופים אל ההר ואל המקדש, כשיא-הפסגה וכמרכז הכובד למלכות ישראל הנשאפת. כדי להטעים מן הטעם נביא קטע אחד (בדילוגים), מתוך תיאור פרוזאי דווקא, בו מספר אצ"ג על עלייתו הראשונה אל הר הבית לאחר שעלה ארצה:

ואף-על-פי ששעת השיקום עדיין לא באה, באשר כמישמת-שיא וכבסיס לחיי ייעוד ממלכתי אין-סופי נשאר השיקום תלוי, מטבע הדברים, בהגשמתם של ייעודי-היסוד של עצם כינון המלכות והסרת מצור-האויבים מאתה בתחילה – פְּנֻקְבֵּעַ גַּם בהלכה, בפרק א' מהלכות מלכים להרמב"ם, הלכה א'נ-ב'⁴⁰ – הרי אין הדבר מחליש, כי אם אדרבה, הוא מחזק את המסקנה, שבעיית שיקום הר-הבית אינה יכולה להיתפס לנו בינתיים כאי־דאה מופשטת גרידא, אלא נשאת היא משימת-הדגל ומורה-דרך-המטרה המעשית לגבי הגשמתן של כל יתר המשימות הטרומיות, שעוד נותר לנו להגשים לקראתה.⁴¹

"באחד מן הימים המבורכים, בשנת תרפ"ד, זכיתי לעלות לירושלים ולדרוך ברגלי הבשר בהר הבית. ... הייתי פלא-גוף לעצמי בתוך הפלא הא־להי הזה. לפתאום באה לי ההרגשה שהרי לכאן באתי בימי קדם עם אבא לחוג חג עולי רגל ... – והיכן עמד הבורא בשעת בריאת העולם? – כאילו גם זה כתוב: כאן, בהר הבית, ... הר שבו בחר הבורא מאז לביתו, שהוא ביתנו הלאומי לעדי עד. אף לאחר כל החורבנות; אף בזמן שאין הבית בנוי עליו למשגב; ואף בזמן ששום רגל יהודי דורכת בו. ...

וזוכר אני שאפסה אצלי אז כל טביעת מחשבה גם בלי מילים. דממה פְּמֻקֹם, ... עד שנגע בי הערבי שפְּמֻקֹם, והקיציני לעולם מציאותו הנכרית. וי לי וני לכל ישראל בעבור זה מאז ומעכשיו, עד-עד אשר יעלו מושיעים-גואלים ההרהר!". (כתבי אצ"ג בהוצאת מוסד ביאליק, כרך ב', עמ' 162). פְּתֻמוֹנָה: בול אצ"ג שהונפק בשנת תשמ"ד.

• בעיקרי התחייה' של הלח"י קבע אברהם שטרן (יאיר) את "בניין הבית השלישי כסמל לתור הגאולה השלמה" פְּעִיקֵר האחרון, החותם את "תפקידי התנועה בתור האדנות והגאולה". שב"ד התייחס ל'עיקר' זה בפרק על הלח"י בספרו 'גאולת ישראל במשבר המדינה' (כרך ב'), ראה שם בעמ' 463 ובראש עמ' 495, וכן בהערה 265 ובהערה קמ"ח בעמודים 461 ו-469, בהתאמה. 'עיקרי התחייה' הובאו במלואם כנספח ג' ל'גאולת ישראל במשבר המדינה', עמ' 562 ואילך. פְּתֻמוֹנָה: בול יאיר שהונפק בשנת תשל"ח.

40 על דבריו אלה של הרמב"ם, שוב וראה את תחילתה של הערה 8 – לעיל בעמ' 126 – ואת הערת-הכוכבית המוסבת עליה שם.

41 בפסקה זו עומד שב"ד בהינף אחד הן על העיכוב המונע מאתנו את ביצוע שיקום הר-הבית מיד, והן על כך שאתגר השיקום מתסיס ומדריך אותנו לביצוע המשימות הלאומיות אשר תכשרנה ותקדמנה אותו. את התכנים הללו עתיד שב"ד לפתח ולהסביר בהרחבה, כעבור מספר שנים, בפרקים שלמים בחיבורו 'על תכנון ירושלים' (כרך זה). ראה שם ◀

בהתאם לאמת זו – אשר שורשנו ההיסטורי אינו מותר לנו מפלט מאתה, גם אם יעלה הדבר על לבנו⁴² – שוב אין צריך לומר כי שחרור הר־הבית לא היה איזה פגע שנפל מבלי משים על ראשו של משרד־הדתות מחד ומשרד־החוץ מאידך, אלא היה זה צעד קדימה בַּמהלך, אשר שיקום הר־הבית מופיע בו כמשימה, אשר כל עיקרם של משרד־הדתות ומשרד־החוץ כאחד לא בא לעולם, ואין לו יסוד וטעם בכלל, אם לא מכוח החיוב, ולשם החיוב, להגשימה באופן מעשי לבסוף.

ומכאן שוב יוצא, שגם אם משימת־השיקום עדיין לא הגיע זמנה, מכל־מקום לא ייתכן ששלטון־ישראל המשחרר ינהג באופן שיהא עשוי רק לחבל במשימת־הדגל של תחיית־ישראל, בהמשך.

אכן, אינני חושש שגם אם שלטון ישראל ינהג באיזה זמן שלא כראוי, עשוי הוא להכשיל את העניין שעליו אני מדבר. יותר נוטה אני להאמין כי אותו שלטון רק יכשיל את עצמו, וייעוד ישראל יימשך בסופו של דבר כראוי. אולם, זוהי אמונה שאינה נוגעת לאיש ואינה משנה שום דבר. בינתיים, אם הועלו כאן שיקולים של "טובת המדינה" – הרי מטבע ההיסטוריה הישראלית אין קנה־מידה לטובתה של מדינת־ישראל מלבד קנה־המידה של היות המדינה מכוונת לשלמות־המכלול של המשימות המוגדרות מלכתחילה, והמוטלות עליה כמסגרת־ההגשמה של תחיית־ישראל הנכספת; ובעיית הר־הבית אינה יכולה להיחשב כגורם אובייקטיבי־חיצוני שכנגד קנה־המידה הלזה, אלא מוכרחה היא להיחשב כגורם תמציתי ומכריע כל־כך בתוכו, עד שממש נהפכת היא לאחד עִמָדו.

לאור המסקנה הזאת, אך פשוט ומובן הדבר כי שחרור הר־הבית, כדי להכשיר את שיקומו כראוי, צריך היה להיחשב כמטרת־יסוד של המדינה – וכעניין חיובי־מרכזי של מדיניותה – אף במשך כל תשע־עשרה השנים שקדמו לאייר של תשכ"ז. אולם, אם לגבי תשע־עשרה השנים האלו עוד אפשר היה כביכול לקיים את התירוץ הישן מן השנים הרבות שקדמו, שהר־הבית כבוש, ואין לאל־ידנו לשחרר אותו בכוח, הרי לאחר כ"ח באייר תשכ"ז ממילא נתמוטט התירוץ הזה מן היסוד.

באותו יום, כשצבא ישראל חזר וקישר את גוף האומה אל לבה אחר אלף ושמונה מאות ותשעים ושבע שנים של הבטחה יום־יומית שאם אך יחזור המקום

את הפרקים: 'בית הבחירה – גולת הכותרת של התכנון ומרכז ההתפתחות לעתיד', 'שיקום בית הבחירה בפועל' (בייחוד בַּסעיף: 'בעיית העיתוי'), ו'המדיניות הבין־לאומית בהגשמתו של התכנון הנכון'.

42 אל־נכון, מרמז כאן שב"ד לנבואת יחזקאל בפרק כ', ובייחוד מפסוק ל"ב ואילך.

לידנו, ננהג בו פְּמִצּוֹנָה וכשנים קדמוניות – ודאי לא העלו אף אויבים על הדעת שגנהג בו אחרת. ואם אף-על-פי-כן הוצא הר-הבית עד מהרה מידי צבא ישראל והוחזר מתוך יוזמה עצמית לטועני ההקדש המושלמי, בפירושו ובאופן רשמי כמקום הקדוש למושלמים ותוך העלמה רשמית גמורה של קדושת המקום ומשמעותו לישראל, הרי ששוב לא היה הדבר רק בבחינת מחדל גרידא, אלא היתה זו ממש השלכה של דגל כל ההיסטוריה העברית – ודגל התחייה הישראלית ומשמעותה – אל אותו פח האשפה שבו ראו לבסוף אנשים את המזוזות ואת השלט על קדושת הר-הבית לישראל, שנקבעו במקום בתחילה.⁴³

השלכה רשמית כזאת של הדגל, על-פי טיבה כשלעצמה, הריהי בבחינת גילוי של הסתלקות מכל עצם תוכנה ההיסטורי והתכליתי של מדינת-ישראל מעיקרא; משפיעה היא בכיוון דלדול רוחו ונפשו של העם, ומציגה את ממשלת ישראל – כפי שאף נרמז כאן בדברי שר הדתות – כאילו באמת לא היתה זו ממשלה של גאולת ישראל, כי אם עוד מין שלטון ממיני השלטונות שהתגלגלו בארץ זו ושָׁמְמו עליה בלי זכות וכלי תכלית⁴⁴ – והאם שיקולים של טובת מדינה מסוג זה הם השיקולים שבשםם נתבקש בית-המשפט לדחות את העתירה? בטוחני כי לא לזאת היתה הכוונה.

43 הכוונה היא לשלטים אשר קבע הרב גורן בשערי ההר; ראה זאת לעיל בהערה 9.
 • בהמשך לדברי שב"ד על השלכת הדגל – דגל ההיסטוריה העברית ודגל התחייה הישראלית – ראוי להזכיר את אשר אירע בשעות הראשונות לאחר שחרור ההר: על פי פקודה, טיפסו שלושה צנחנים אל רום מבנה כיפת הסלע וקשרו את דגל ישראל לנס-האשלים המזדקר על ראש הכיפה המוזהבת. הדגל התנופף שם כמה שעות, עד שבא משה דיין אל ההר וסייר במסגדים עם פמלייתו; מישהו הסב את תשומת ליבו אל הדגל – והוא פקד להורידו מיד. (ראה על כך בספרו של נדב שרגאי 'הר המריבה', הוצאת כתר 1995, עמודים 22-23).

ככל הידוע, שרדה רק תמונה אחת ויחידה בה נראה דגל ישראל בראש הכיפה – והיא הוצגה לעיל בעמ' 122, העמוד שמול פתיחת העתירה; (התמונה נמצאת באוסף הצילומים של לשכת העיתונות הממשלתית; נראים בה כמה עיתונאים מלווים על-ידי קציני צה"ל, והצלם אינו ידוע).

44 שב"ד רומז כאן אל הביטוי הכתוב בַּתּוֹכַחָה, בויקרא כ"ו ל"ב: "ושָׁמְמו עליה אייבֵיכֶם הישבים בה". אגב, הרמב"ן בפירושו המזהיר לפסוק זה עומד על כך שבלשון הכתוב מקופלת עובדה והבטחה "שאינן ארצנו מקבלת את אויבינו", שהם "משתדלים להושיבה – ואין לאל ידם".

אבל אם לא כן, אם המדובר איננו במדינת שלטון זר, כי אם בטובתה של מדינה האחראית לגאולת ישראל ההיסטורית – כיצד אפשר כי ההתעלמות הרשמית מן הקדושה הישראלית של הר־הבית תיחשב כעניין של טובתה? אין זה עניין של שיקול הממשלה לכאן או לכאן, כי אם עניין הקודם לכל שיקול; אין זה עניין שיש לחשב את השפעתו על אינטרסים אחרים, אלא זהו עניין שמתוכו ולשמו כל האינטרסים האחרים נולדים ומקבלים את תוקפם – ועל־כל־פנים, ודאי שזהו עניין אשר טובת המדינה, מעצם טיבה, יכולה רק לחייב את המאבק עליו, אבל לא את ההסתלקות הרצונית ממנו והוויתור עליו, אף בטרם שנתגלה בכלל צורך במאבק כלשהו, ורק מפני סבכי־המחשבה שהורגלנו בהם, שלא לראות בכך עניין אקטואלי ולהעדיף בינתיים כל שמץ של אינטרס יום־יומי.

אני דוחה אפוא מן היסוד את הנימוק של שיקולי טובת המדינה כנימוק העשוי לחייב כביכול את דחיית העתירה. רק אדרבה.

אך גם מעבר לדחייה העקרונית הלזאת – בבקשה, באמת, הבה נשקול את הדבר ביישוב־הדעת, בלי סנטימנטים ובלי תסביכים: מהו הדבר הנורא העשוי לקרות למדינה אם חס־וחלילה יוכר מטעמה כי הר־הבית הוא מקום קדוש לישראל וכי לא רק ברגשי הקודש של בני דתות אחרות אסור לפגוע במדינה, אלא גם ברגשי־הקודש היסודיים והמהותיים ביותר של בני־ישראל בעצמם? כבוד השופטים, מעז אני להציע פתשובה המתקבלת ביותר על הדעת כי לא יקרה שום דבר – אולי רק חרץ מזה שהמורל הלאומי יתחזק – והאם באמת לא כדאי למדינה להסתכן במין סיכון שכזה?

ראִיה בכיוון האמור יש לנו אף במה שקרה כבר בקשר לעתירה זו עצמה. בשעה שהוגשה העתירה לא היתה כניסה פתוחה לִקְהַל להר־הבית מלבד הפתח שבפיקוח יומרת ההקדש המושלמי, ועל הפתח הזה התנוסס שלט מטעם משרד הדתות שהכריז על המקום כמקום קדוש למושלמים, בלי שקדושת המקום לישראל תוזכר אף במילה. העתירה פיונה מלכתחילה גם נגד השלט הזה. מתוך חשש להצלחת העתירה הוסר השלט ונפתח שער המערביים לכניסה ללא תשלום. המדינה, כפי שאנחנו רואים, עדיין קיימת; אבל אם לא היתה סכנה בפתיחת השער ובהסרת השלט, מדוע נתלה השלט מלכתחילה, ומדוע מלכתחילה ניתן לאנשי יומרת ההקדש להתנות כל כניסה של בלתי־מושלמים בתשלום? ודאי אסור להניח שלסדרים אלה הוסכם שלא מתוך חשש לטובת המדינה, ומה הטעם לחשוב כי החששות שעוד נותרו [הינם] מבוססים יותר מעצמם־ובשרם שנתבדו?

אולם, כל הניתוח המקיף הלזה לא בא אלא כתשובה על טענות המשיב, וכשלעצמי ברור לי כי שיקולי הממשלה על טובת המדינה אינם יכולים כלל לשמש כנימוק לפסק בית-המשפט. אין בית-המשפט יכול לדאוג לטובת המדינה אלא על-פי אותו קנה-מידה שנקבע לכך בחוק, וחזקה על החוק שמיטיב הוא לקבוע את קנה-המידה הנכון, שאם לא כן כבר היה המחוקק מחליף את החוק באחר. למעשה, עצם המוסד של בית-המשפט הגבוה לצדק, כמוסד המבקר את הרשות המנהלית, לא היה לו מקום לו שיקולים שרירותיים של הרשות המנהלית על טובת המדינה יכלו לשמש כנימוק לפניו – שהרי אין לה כל דבר פסול שעשויה הרשות המנהלית לעשות אשר טעמו או תירוצו לא יהיו בשיקולים של טובת המדינה. כך נאמר גם בפירוש בדברי השופט זוסמן, בפסק-דינו בבג"ץ 311/60 (מילר נגד שר התחבורה, 'פסקי-דין' ט"ו, III, בעמ' 1996), שבית-המשפט אינו פוסק על-פי מידת היעילות (או חוסר-היעילות), התבונה (או חוסר-התבונה), שבשיקול-דעת הרשות, אלא פוסק הוא על-פי קני-מידה חוקיים – ומבחינה זו העובדה היא קודם-כול, שהמשיב לא סתר אפילו טענה אחת מן הטענות העובדתיות או החוקיות שהעליתי לביסוס עתירתי, ומשמע אם-כן שטענותי הן נכונות, בלי שום מחלוקת שהיא.

לאחר מכן לא נשאר לי אלא לדחות בקצרה את מספר הטענות המיוחדות שהמשיב ראה בכל-זאת לטעון כנגדי.

(א) שדרך שער המערביים יכול אני להיכנס להר-הבית בלי תשלום. אף על טענה זו כבר עניתי למעשה בעתירתי מלכתחילה [בסעיפים 28 ו-29], והתשובה – כאמור – לא נסתרה.

אולי כדאי לחזור ולהבהיר, שאם מבקש אני את שחרור הכניסה להר-הבית מדרישות של כרטיס או תשלום, הרי זה כמובן לא מפני שחס אני על מחיר הכרטיס או קשה עלי טרחת הצגתו. מה שקשה לי הוא שבדרישת הכרטיס והתשלום מופגנת יומרת שייכותו של הר-הבית להקדש מושלמי כביכול – דבר אשר מעצם טיבו כולל הוא גם את יומרת ביטול הקדשו של דו"ד המלך להיות המקום מקום מזבח לעולה לישראל⁴⁵ – ואת הקושי הזה אין פתיחתו של שער אחד מסלקת, כל עוד שאותה הפגנה מתקיימת בכל השערים האחרים, ומתקיימת היא לא חסו-שלום נגד שרי הדתות והמטרה כי אם בסמיכת-ידם.

45 ככתוב בדברי-הימים-א' פרק כ"ב פסוק א'.

מצב זה הוא בבחינת גילוי-דעת שגם ממשלת-ישראל בתור שכזו – וכל המסגרת הממלכתית של ישראל, המונהגת על-ידי הממשלה – מאשרות את יומרת ההקדש המושלמי, מסתלקות הן מרעיון-התמצית אשר החשמונאים, הקנאים ובר-כוכבא נתנו עליו את נפשם ודמם, ומפקירות הן את מוקד-עניינה של גאולת ישראל ההיסטורית, כמין שלטון זר, וכפי שכבר אמרתי.

מצב זה הוא בלתי-נסבל, וכל זמן שהוא מתקיים נשארת פתיחת שער המערביים חסרת-משמעות כלשהי. אדרבה, אף היא עצמה, פהתחכמות חסרת-ההדר המונחת ביסודה, רק מוסיפה חטא על פשע, מכלימה את גודל-הרעיון של קדושת הרה-הבית ופוגעת ברגשותי כבן דת ישראל. גם עצם העלאת הטענה הזאת כנגדי נראית לי רק כביזיון העניין.

ב) שעניין הפיקוח על הכניסה להרה-הבית אינו מענייני ובית-המשפט לא יראה להתערב בו.

בקשר לכך מתעוררת בי השאלה: אם שאלת הפיקוח על הכניסה להרה-הבית, כאשר הפיקוח נתון ליומרה של הקדש מושלמי, אינה מענייני – איזה עניין מואיל המשיב בכל-זאת להשאיר לי במדינה זו, בארץ, ובעולם בכללו?

ג) שהסעד המשפטי הראוי לי איננו בבית-המשפט הגבוה לצדק. אם-כן – היכן?

ד) שעל הכניסה להרה-הבית, ועל הרה-הבית עצמו, מופקדים חיילי צה"ל ושוטרי משטרת ישראל.

אכן, וברוך אֱ-הי ישראל שזיכנו. אולם, אוי לאותה בוושה: האמנם מופקדים הם על שמירת הרה-הבית או שמא מופקדים הם על שמירת חצר "החארם א-שריף"? כפי שמתברר בעתירתי, שלא נסתרה, שומרים הם על המקום כמקום קדוש למושלמים ודואגים הם שתתמלאנה הדרישות המושלמיות במקום. אין זכר לכך שהם עצמם יקיימו את הדרישות של תורת-ישראל הכרוכות בתפקיד שמירת הרה-הבית כמקום קדוש לישראל, ואין זכר לכך שיקפידו על קיום הדרישות האלו על-ידי אחרים. באמת, הקפדה כזאת, לא לגבי עצמם ולא לגבי זולתם, אינה בכלל מעניינם ואף אינה עולה על דעתם – לפחות לא בגדר תפקידם הרשמי. ובמצב זה, אף-על-פי שברוך אֱ-הי הדיאלקטיקה של ההיסטוריה העברית אף על נוכחותם הלזאת, הרי בינתיים, מכל-מקום, נוכחותם ותפקידם אינם בבחינת קידוש הרה-הבית כ-אם חילולו, ועל רבים ממעשיהם, בגדר תפקידם הבלתי-

מכוון לעניין הישראלי-ההיסטורי, אף אפשר בעצם לתבעם לדין פלילי על-פי סעיף 2 של חוק השמירה על המקומות הקדושים תשכ"ז.⁴⁶ גם על טענה זו של המשיב, תשובת-הסיכום היא אפוא: את עיניו של מי הוא ינקר? ולבסוף –

ה) אין ההיענות לעתירה מחויבת כדי לעשות לי צדק. בכך כמובן צודק המשיב רק אם המצב הקיים בהר-הבית אינו עושה לי אי-צדק. על זאת אמנם מבקש אני את בית-המשפט הגבוה לצדק במדינת-ישראל להשיב – ואדרבה: נשמע ונראה.

46 את לשונו של הסעיף הזה שוב וראה בהערה 35, לעיל בעמ' 161.

הוספה חמישית

למהלך העתירה

בראי העיתונות

להלן יובאו תצלומיהם של שמונה גזירי עיתון מן הימים ההם, המסקרים את הגשת העתירה, את פתיחתו של שער המוגרבים, ואת מתן הצו-על-תנאי. הנה סדרם וענייניהם של קטעי העיתון שיובאו כאן, * (ומספריהם להלן כמספריהם ברשימה זו):

הגשת העתירה:

1. סיקור ב'ידיעות אחרונות', י"ד באב תשכ"ז (20.8.1967) – עמ' 189
2. סיקור ב'הארץ' בתאריך הנ"ל – עמ' 191

פתיחת 'שער המוגרבים' לכניסה חופשית:

3. סיקור ב'מעריב', א' באלול תשכ"ז (6.9.1967) – עמ' 191
4. סיקור ב'ידיעות אחרונות', ב' באלול (7.9.1967) – עמ' 192
5. סיקור ב'הצפה', ג' באלול (8.9.1967) – עמ' 194
6. סיקור ב'ידיעות אחרונות', ה' באלול (10.9.1967) – עמ' 194

בית המשפט מוציא צו-על-תנאי נגד שר הדתות:

7. סיקור ב'הארץ', ח' באלול תשכ"ז (13.9.1967) – עמ' 195
8. סיקור ב'מעריב' בתאריך הנ"ל – עמ' 195

* בחלק מקטעי העיתון שונה הסיפור המקורי של טורי הדפוס, כדי להתאים אותם לפורמט עמודי הספר.

בעקבות הניתוח הרגשי של העותר הפונה לבג"ץ, הדין במצבו החוקי של הר"ה הבית. קובע עו"ד דניאל ינובסקי, בשמו של העור"ת: „במידה שקדושת הר"ה מגדדים שבהר"הבית לבני הדת המוסלמית נוגדת את קדושת הר"הבית לבני ישראל, לא יעלה, על כל פנים, על הדעת שקדושת המסגדים יכולה להיות עדיפה, בשים לב ל"עובדה שהמסגדים לא נבנו שם אלא מתוך היותו של המקום קדוש לבני דת יש"ר". ראל. ואמנם הוא היה קדוש לבני דת ישראל מלכת"חילה..."

כבר היום ידונו שופטי ביהמ"ש העליון בעתירה רבת-חשיבות זו ויגייסו את כל משאביהם הנפשיים וה"משפטיים כדי לפסוק בת"הלכה.

אל המקומות המקודשים ל"העותר לשאי היה, לדב"ריו, להדוף בכוח את השור"מ, אך לא ראה לעצמו אפשרות לעשות כן, „בשים לב לבזיון שהיה נגרם עקב כך למקום ואף לרושם מעמדה של מדינת ישראל בכללו”.

עו"ד בן-דב פנה ב"מכתבים בעניין זה לשר"הדתות, „מצאתי, כי שר"הדתות הציב, או נתן ידו להצבתם של שוטרים ה"מסייעים לשומר מטעם ה"הלת ההקדשות המוסלמיות לעשות את מלאכת שמי"רתו הבלתי-חוקית". ועוד הוא אומר: „ראיתי כיצד הדף השוטר בכוח משפחה של דוברי עברית, שביק"שה לעבור את השער ל"הר"הבית בלא להציג כר"טיס. הדבר היה ביום ה"שבת, והשוטר בהודפו או"הב צעק: „קנו כרטיסים. וזהו!...”

גשת אליו רק בחסדי הנהלת ההקדשות המוסלמיות, אשר רק לה ולבני דתה כביכול הזכות והשליכות לגביו. ה"חוצפה התהומית המצפון ה"רע המתגלים בהפגנה זו מחד מירים את פגיעתה המוסרית. הדלות המתגלה בעמדת ה"הסכמה עם החוצפה זו, כב"יכול בשמו של עם ישראל עצמו, מורידה את עומק ה"עלבון והחבלה הנפשית עד לשאלו תחתיות”.

וכיצד הגיב על כל אלה האיש הפונה עתה לבג"ץ? הוא אומר: „מתוך מחאה פנימית נגד המצב הזה, גי"סיתי לעבור בשער הבית בלי שים לב לדרישתו של השור"מ לרטיס. השומר חסם ב"פני את הדרך והדבר חזר ונישנה בכל פעם שניסיתי לעבור... חסימה זו חסרה כל כ"טיס משפטי אמיתי. היא ב"גיגדת לחוק המקומות הקדו"שים, אשר התקבל לאחרונה בכנסת והאוטר כל פגיעה ב"חופש-הגישה של בני הדתות

מבקש צו בעניין תפילה על הר הבית

מאת פופר, האריק, בירושלים

2

תפילה

י"ד באב תשכ"ז (20.8.1967)

מקום הנשיא, להחליט אם העתירה תישמע בזמן הפגרה.

בשיחה שקיימתי ביום חמישי עם בשיא בית הדין השרעי בעיר העתיקה, שיין עבדול חמיד אל-סאית, הוא הצהיר כי מוסלמים רבים מר-כניס ליהרג על הגנת המקומות ה-קדושים להם.

גם, גטורי קתא" פרסמו אמש הודעה כנגות הכוונות לערוך תפי-לות על הר הבית.

הם. מכות זו, לטענת העותר, הוא אינו גתנה מפני שאסור לו להתפלל כחפצו על הר הבית, וכן לא לגשת למקום זה. כן טוען העותר נגד ה-חובת המוטלת על לא-מוסלמים ל-שלם דמי-כניסה כבואם להר הבית (ששטחו נמצא תחת פיקוח הוואקפ). העותר דורש גם משר הדתות לבוא ולנקט מדוע לא יציב שומרים יהו-דיים על הר הבית, כפי שמתחייב הדבר על פי ההלכה.

היום עומד שופט בית המשפט ה-עליון, ד"ר יואל זוסמן, הממלא את

הושב ירושלים, שבתאי בודב, הגיש ביום ו' לבית המשפט העליון עתירה למתן צו-פליתגאי נגד שר הדתות, המתייחסת לאי-יכולתו של העותר להתפלל כחפצו על הר הבית.

העותר, מאנשי לח"י לשעבר, כו-תב בעתירה, שהוגשה באמצעות עו-רכי הדין דניאל ומנחם ינובסקי, כי לעי חוק המקומות הקדושים שנת-קבל לא מכבר כנסת, אחראי שר הדתות כי בני כל הדתות יוכלו ב-אוטון חופשי לקיים את הפולחן המ-קובל עליהם במקומות הקדושים ל-

נפתח שער "המוגרבים" המוביל אל הר הבית - ללא דמי כניסה

3

מענדב

א' באולול תשכ"ז (6.9.1967)

תיירים ומטיילים לא ידעו שלשום ואתמול על פתיחת השער החדש, אולם הבוקר פשטה הידיעה ולא נמצא כמעט איש שיבקש להיכנס להר הבית דרך משרדי ה-"וואקף".

ראשי התקדש המוסלמי לא הסתירו את התמרמרותם נר-כח החלטה זו, אולם בתגובה רשמית הסתפקו בהערה: "נר-אה לנו שאין מה לעשות, נוכח הזכויות וההיסטוריות ש-היהודים טוענים להם על הר הבית".

10 ל-20 אלף ל"י. הסדר דמי כניסה, שחל רק על יהודים ותיירים, גרם ל-התמרמרות, כי רבים טענו, של, "וואקף" אין זכות לגבות דמי כניסה מיהודים הרוצים לבקר בהר הבית לפני שבו-עיים הוגשה בקשה למתן צו על תנאי, בה נדרש שר ה-דתות להסביר, מדוע הוא מתיר ל, "וואקף" להפלות בין יהודי למוסלמי בקשר לביקור במקום שם עמד בית המקדש. השבוע נפתח, "שער המוג-ראבים", הנמצא סמוך לכותל המערבי והמוביל להר הבית,

— מאת יוסף צוריאל — "שער המוגראבים" ה-מוביל לתיירים קומר ו-אל-אקצה, נפתח למבקרים חינם אין כסף. ככך הו-סקה שליטתנו של ה, "וואקף" המדלמי על הר-הבית ובו-טל הצורך לשלם דמי כני-סה, שנגבו עד כה ממטי-לים.

עד כה נאלצו המבקרים ב-הר הבית לרכוש כרטיסי כני-סה מן הוואקף המוסלמי, ב-מחיר של ל"י לנפש. סבו-רים, שההכנסות היומיות מ-גביית דמי הכניסה נעו בין

„לעתה יהיה הר הבית פתוח ללא אפליה וללא תשלום“

הכריז קצין צה"ל שהורה לפתוח את „שער המוגרבים“ בחומת הרי-הבית

כל הודעות לא נמסרו על פתיחת השער, אך למחרת ה' יום עם שחר, כבר ידעו זאת רבים. הם באו וביקשו להי

ובמורדותיו — רחבת הכותל המערבי. מדרגות אבן צרות ומשופעות מוליכות מן הר רחוב אל הכותל המערבי.

ביום ה' בידעבריים, כשביצע שערך, עתה קבוצת חיילים קמנה במעלה הסמטה המור לידה אל שער המוגרבים, שם, שבחומת הרי-הבית, היה שם קצין בכיר מצה"ל וזיתתו של שו"ץ רים צבאיים, המושנים בתל-מסגעים.

הקצין מסר את מפי תח השער לידו מפקד השיטרים הצבאיים די ציונה לפתוח את ה שער.

„מעשה“, אמר, „יהיה הריחמות פתוח ממוקד ועד קרוב לנה מי שירי צה לבוא בו, ללא אפי ליה, ללא קיפוח, ללא נביית תשלום נדשה.“

שני שוטרים צבאיים תפסו עמדות משני צדי השער — והעיבדה נקי בעה.

„שער המוגרבים“ הוא בניסה לא גדולה, עם דלת רחבה, עשויה עץ, המחברת את הרחבה שלפני מסגד אל אקצה עם רחוב אמדליית הר קטן והצר, המאובס כמה משפחות ערביות, ושבהמשכו

יהודים עוברים ב„שער החופשי“ להר הבית

הר הבית

נדון בממשלה

ד"ר חיים וולוז'ינסקי של תל אביב יחד עם רוב חברי הממשלה נכנסו ללשכתו של ראש הממשלה ודיווחו על המצב הקשה של הר הבית. הם דרשו להחליט על פתרון מיידי של הבעיה. ראש הממשלה נכנס לדיון עם חברי הממשלה ודיווח על המצב הקשה של הר הבית. הם דרשו להחליט על פתרון מיידי של הבעיה. ראש הממשלה נכנס לדיון עם חברי הממשלה ודיווח על המצב הקשה של הר הבית. הם דרשו להחליט על פתרון מיידי של הבעיה.

יהם הם למעשה נאמן לכל מי במסגרתה הצטרף אל הממשלה. יש להבין את המצב הקשה של הר הבית. הם דרשו להחליט על פתרון מיידי של הבעיה. ראש הממשלה נכנס לדיון עם חברי הממשלה ודיווח על המצב הקשה של הר הבית. הם דרשו להחליט על פתרון מיידי של הבעיה.

בזמן ארוך שהתחילו ההגדרות לרוב הממשלה והתחילו להחליט על פתרון מיידי של הבעיה. ראש הממשלה נכנס לדיון עם חברי הממשלה ודיווח על המצב הקשה של הר הבית. הם דרשו להחליט על פתרון מיידי של הבעיה.

הריאקציה הנוכחית

התגובה הנוכחית של הממשלה היא שיש להחליט על פתרון מיידי של הבעיה. ראש הממשלה נכנס לדיון עם חברי הממשלה ודיווח על המצב הקשה של הר הבית. הם דרשו להחליט על פתרון מיידי של הבעיה.

הרבנים מהיריחים

הרבנים מהיריחים דורשים להחליט על פתרון מיידי של הבעיה. ראש הממשלה נכנס לדיון עם חברי הממשלה ודיווח על המצב הקשה של הר הבית. הם דרשו להחליט על פתרון מיידי של הבעיה.

*

5 תאריך ג' באלול תשכ"ז (8.9.1967)

יגדל צדקה

למעשה ידועים שיש קשרים לא
 ידועים ביניהם, והוא יודע
 דבריהם ויודע לראותם. והוא
 יודע לראותם לראותם, כי
 יודע לראותם לראותם, כי
 יודע לראותם לראותם, כי
 יודע לראותם לראותם, כי

עם פנייהם חזק לראות שיש
 קשרים, כי דברים יודעים אלוהים
 את פניהם ויודע לראותם, כי
 יודע לראותם לראותם, כי
 יודע לראותם לראותם, כי
 יודע לראותם לראותם, כי

עם פנייהם חזק לראות שיש
 קשרים, כי דברים יודעים אלוהים
 את פניהם ויודע לראותם, כי
 יודע לראותם לראותם, כי
 יודע לראותם לראותם, כי
 יודע לראותם לראותם, כי
 יודע לראותם לראותם, כי

דברים צדקה, כי יודע לראותם
 ויודע לראותם לראותם, כי
 יודע לראותם לראותם, כי
 יודע לראותם לראותם, כי
 יודע לראותם לראותם, כי
 יודע לראותם לראותם, כי

יודע לראותם לראותם, כי
 יודע לראותם לראותם, כי
 יודע לראותם לראותם, כי
 יודע לראותם לראותם, כי
 יודע לראותם לראותם, כי
 יודע לראותם לראותם, כי

למעשה חזק לראות שיש
 קשרים, כי דברים יודעים אלוהים
 את פניהם ויודע לראותם, כי
 יודע לראותם לראותם, כי
 יודע לראותם לראותם, כי
 יודע לראותם לראותם, כי
 יודע לראותם לראותם, כי

עם פנייהם חזק לראות שיש
 קשרים, כי דברים יודעים אלוהים
 את פניהם ויודע לראותם, כי
 יודע לראותם לראותם, כי
 יודע לראותם לראותם, כי
 יודע לראותם לראותם, כי
 יודע לראותם לראותם, כי

מטיילים (ולא צה"ל) בדצו, שער המוגרביים

שומר-צבאי הרודיק שומר של ה"חוקר"
 אשר גבה דמי-מעבר

— זאת שיחה לימודית, נעשה בירושלים —

שער ה"מוגרביים" והרודיק, שנכתבה בשנות שנות,
 לא נקרא עוד שנים שנים, אלא בידו כפויים,
 השער היה מרוב וקצרה במשך שני שב, ולמספרים,
 חשבוש דרך זמנים לא-ידועים, שהחזרו ללא קשר.

לעולם כשילוב המספרים
 והמחשבה והמחשבה והמחשבה
 לא נכתבה לראותם, כי
 יודע לראותם לראותם, כי
 יודע לראותם לראותם, כי
 יודע לראותם לראותם, כי
 יודע לראותם לראותם, כי

שילוב המספרים והמחשבה
 והמחשבה והמחשבה והמחשבה
 לא נכתבה לראותם, כי
 יודע לראותם לראותם, כי
 יודע לראותם לראותם, כי
 יודע לראותם לראותם, כי
 יודע לראותם לראותם, כי

למעשה חזק לראות שיש
 קשרים, כי דברים יודעים אלוהים
 את פניהם ויודע לראותם, כי
 יודע לראותם לראותם, כי
 יודע לראותם לראותם, כי
 יודע לראותם לראותם, כי
 יודע לראותם לראותם, כי

6 לידועות אחרונות ה' באלול תשכ"ז (10.9.1967)

תובעים פיקוח יהודי על הר הבית

השיגו צו על-תנאי בגד שר הדתות

הזקיק וזמוענות המוסלמית רשאים להשתתף במשיבים

התובעים השליש בירושלים הוגשו ביום ארבעה עשר ביוני 1967. תביעתם נגד ממשלת ישראל היא להוציא את הר הבית ממשטרת ישראל ולהחזיקו בידי יהודים. תביעתם נגד ממשלת ישראל היא להוציא את הר הבית ממשטרת ישראל ולהחזיקו בידי יהודים. תביעתם נגד ממשלת ישראל היא להוציא את הר הבית ממשטרת ישראל ולהחזיקו בידי יהודים.

התביעה נגד ממשלת ישראל היא להוציא את הר הבית ממשטרת ישראל ולהחזיקו בידי יהודים. תביעתם נגד ממשלת ישראל היא להוציא את הר הבית ממשטרת ישראל ולהחזיקו בידי יהודים.

התביעה נגד ממשלת ישראל היא להוציא את הר הבית ממשטרת ישראל ולהחזיקו בידי יהודים. תביעתם נגד ממשלת ישראל היא להוציא את הר הבית ממשטרת ישראל ולהחזיקו בידי יהודים.

התביעה נגד ממשלת ישראל היא להוציא את הר הבית ממשטרת ישראל ולהחזיקו בידי יהודים. תביעתם נגד ממשלת ישראל היא להוציא את הר הבית ממשטרת ישראל ולהחזיקו בידי יהודים.

7
תזכיר
ח' באלול תשכ"ז (13.9.1967)

ניתן צו נגד שר הדתות בעניין כניסה חופשית להר הבית לכל יהודי

שר הדתות נצטווה את מול על-ידי בית המשפט הגבוה לצדק לנמק תוך עשר יום, מדוע לא יהיה הר-הבית נתון לשמירתם של יהודים, וכן מדוע לא ינקוט בצעדים הדרושים כדי שהכניסה להר-הבית מכל העברים תהיה חפשית לכל יהודי הרוצה בכך. בקשה זו למתן צו-על-תנאי הוגשה לפני כשלושה שבועות לבית המשפט הגבוה לצדק בירושלים, לפני שנפתח שער המוגרבים, שדרכו נכנסים היום להר הבית יהודים ולא יהודים ללא תשלום. אך כיוון שכלל הבעיות המועלות בבקשה טרם באו על פתרונן, התיישב בית המשפט על-פני הר שופטים העליונים ד"ר מ. זילברג, צ. ברנזון וד"ר י. קיסטר. עו"ד ד. ינובסקי טען בשם שולחן מר שבתאי בן-דב מירושלים, כי העובדה שהפיקוח על הר-הבית והשמירה עליו נמצאים עדיין בידי לא-יהודים, פוגעת ברגשות רבים. כחיווק לענה זו הפנה עו"ד ינובסקי את בית המשפט הגבוה לצדק לסקירה היסטורית שצירף ליפקשהו ובה הוא מגולל את הקשר ההיסטורי שבין העם הישראלי להר הבית. הוא טוען כי הר הבית הוא מקום קדוש לכל העמים, ושההחלטה להחזיקו בידי יהודים היא החלטתה של הממשלה הישראלית.

שר הדתות נצטווה את מול על-ידי בית המשפט הגבוה לצדק לנמק תוך עשר יום, מדוע לא יהיה הר-הבית נתון לשמירתם של יהודים, וכן מדוע לא ינקוט בצעדים הדרושים כדי שהכניסה להר-הבית מכל העברים תהיה חפשית לכל יהודי הרוצה בכך. בקשה זו למתן צו-על-תנאי הוגשה לפני כשלושה שבועות לבית המשפט הגבוה לצדק בירושלים, לפני שנפתח שער המוגרבים, שדרכו נכנסים היום להר הבית יהודים ולא יהודים ללא תשלום. אך כיוון שכלל הבעיות המועלות בבקשה טרם באו על פתרונן, התיישב בית המשפט על-פני הר שופטים העליונים ד"ר מ. זילברג, צ. ברנזון וד"ר י. קיסטר. עו"ד ד. ינובסקי טען בשם שולחן מר שבתאי בן-דב מירושלים, כי העובדה שהפיקוח על הר-הבית והשמירה עליו נמצאים עדיין בידי לא-יהודים, פוגעת ברגשות רבים. כחיווק לענה זו הפנה עו"ד ינובסקי את בית המשפט הגבוה לצדק לסקירה היסטורית שצירף ליפקשהו ובה הוא מגולל את הקשר ההיסטורי שבין העם הישראלי להר הבית. הוא טוען כי הר הבית הוא מקום קדוש לכל העמים, ושההחלטה להחזיקו בידי יהודים היא החלטתה של הממשלה הישראלית.

8
מעודב
ח' באלול תשכ"ז (13.9.1967)

